Hymnologiske Meddelelser

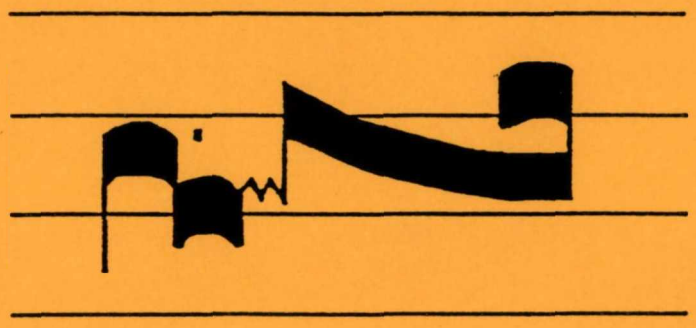

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

25. årg. november 1996 nr. 3

Hymnologiske Meddelelser

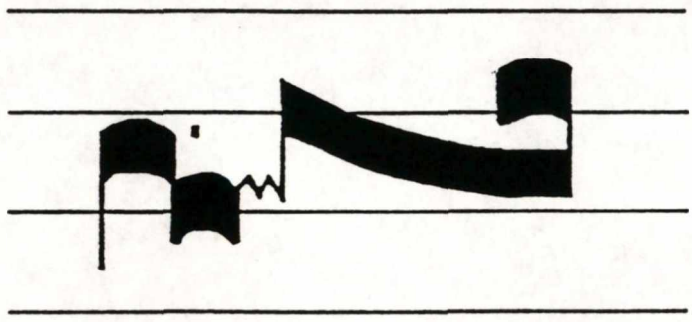

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

25. årg. november 1996 nr. 3

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
25. årgang 1996 nr. 3

Tekster og melodier:
B. H. Colberg, Johannes Møllehave, Poul Feldvoss, Carsten Hauch og Johannes Jensen s. 177

Artikler:
Benedikt Otzen: "Vor Gud han er saa fast en Borg". En oversættelse og dens historie. s. 181
Niels Knud Andersen †: Reformationens salmer i dansk tradition. Foredrag på Præstehøjskolen 3. 4. 1986. s. 210
Poul Dam: Salmernes naturbilleder - nogle oversættelsesproblemer. s. 220
Lisbet Foss: Paul Gerhardt - eine hymnologisch-komparative Studie. Resumé af udgivelse 1995 af samme navn. s. 226

Småstykker:
Poul Rønnov: Om det kgl. Vajsenhus's privilegium på udgivelse af salmebogen s. 235
Herluf Eriksen m. fl.: Åbent brev til kirkeminister Birte Weiss s. 237
Herluf Eriksen: Til Salmebogskommissionen s. 238
Niels Carl Lilleør: Drengevidenskabelighed. Kære Jens Lyster s. 238
Jens Lyster: Redaktørens svar s. 239
Rettelser ved J.L. s. 241
Redaktionelt ved Jens Lyster s. 241
Forfatternes adresser s. 243

ISSN 0106 - 4940

Nåden er din dagligdag

B. H. Colberg, 1996

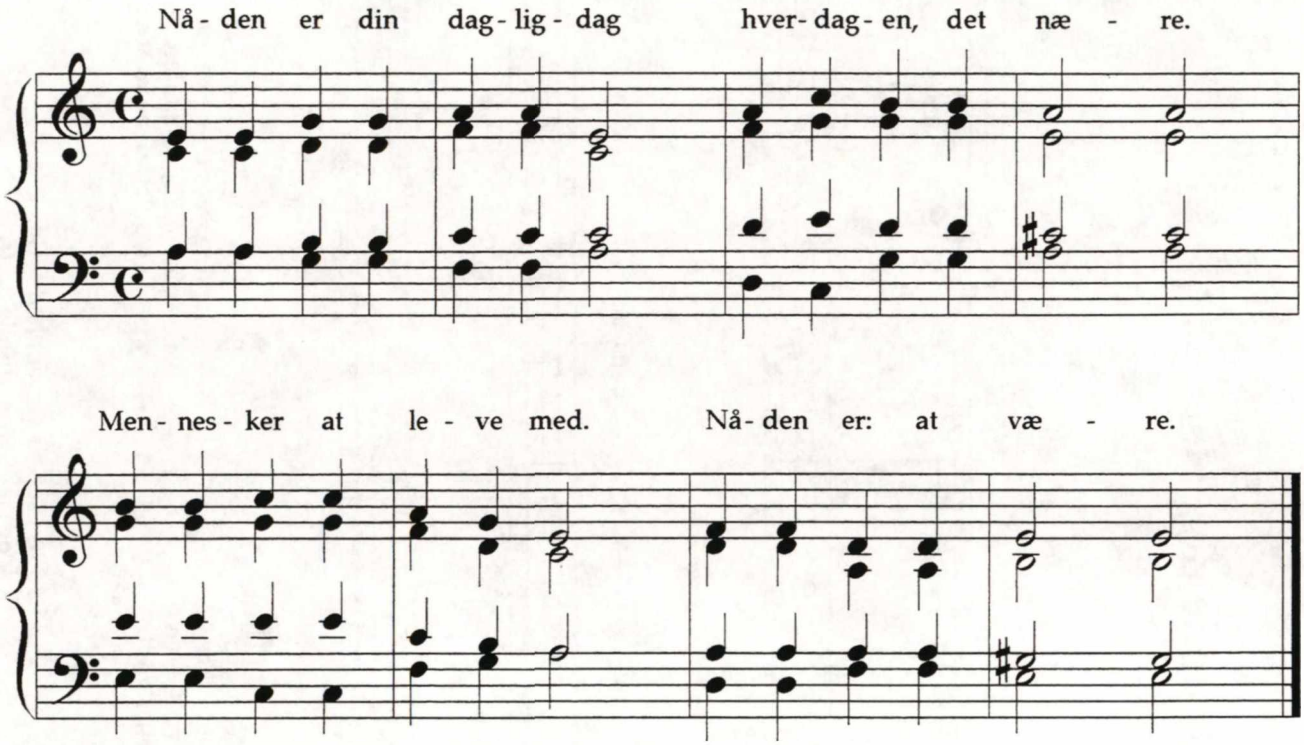

Nåden er den kærlighed
som blev grundløst givet.
Nåden er den hverdag, som
binder dig til livet.

Nåden er et ord fra Gud
over alle dage.
Nåden er når alt er tabt
at få alt tilbage.

Nåden er hver levet dag,
hvert tilfældigt møde.
Nåden er den levende,
som står op af døde.

Uden håb og uden Gud
la'r vi døden råde.
Tro og håb og kærlighed
får vi kun af nåde.

Johannes Møllehave 1975

Gav mig på vej for at møde dig, Herre

B. H. Colberg 1996

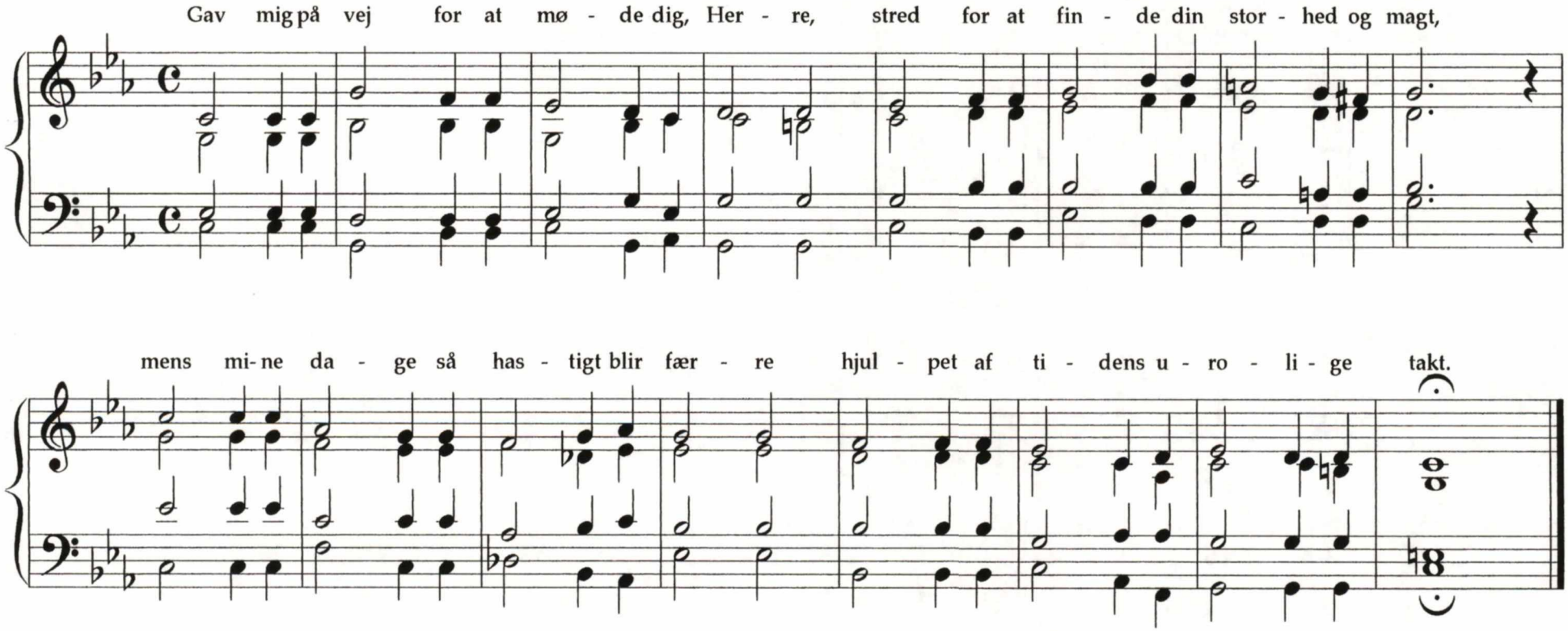

2.
Maser af sted gennem storbyens gader,
vælger den største og travleste vej.
Ser bag de hektiske ansigtsfacader,
finder dog intet, der fører til dig.

3.
Følger de gængse, befærdede stier,
venter dit komme, hvor andre har trådt.
Stirrer på fremskridtets ufærd, men tier,
splittet - og uvis på ondt eller godt.

4.
Søger dig, Herre, i svimlende trængsel,
leder forgæves i tempo og fart.
Føler bestandig en undertrykt længsel,
aner kun uklart dens væsen og art.

5.
Sidder forlegen ved solnedgangstide,
undsluppet magtens og fartens fortræd.
Herre, nu ser jeg dig her ved min side.
Var du her, før jeg begav mig afsted?

6.
Lod os i selvsikker stolthed forblænde,
sløsede stædigt med tillid og tro.
Hjælp os da, Gud, til omsider at kende
styrken i stilhedens krævende ro.

Poul Feldvoss 1996

O Herre, jeg vil gå, hvorhen du kalder

B. H. Colberg 1996

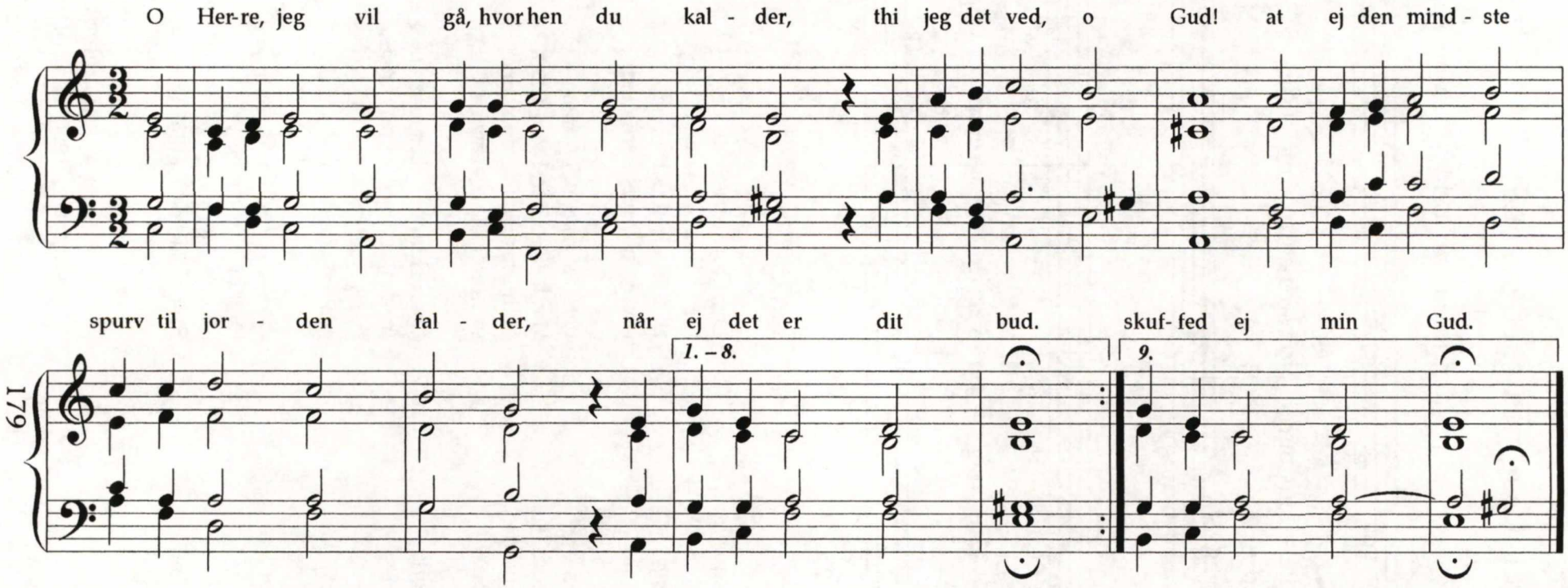

2.
Og boede jeg, hvor isens panser spænder
sig over Nordens barm,
og vandred jeg, hvor ørknens flamme brænder,
mig favned dog din arm.

3.
Ja, mødte hvalen mig bag dybets vover,
på stumme rædslers vej,
og stod jeg, hvor løvindens afkom sover,
din hånd mig svigted ej.

4.
Og fandt jeg ned til sølvets skjulte leje,
hvor jordens skatte gror,
og hæved jeg mig højt på vindens veje,
jeg fandt igen dit spor.

5.
Og stod jeg der, hvor nattergalens tunger
forkynder vårens pris,
og dér, hvor ravnen mader sine unger,
jeg fandt dig ligervis.

6.
Ja, var min fod så let som kildevældet,
der sprudler under sky,
og fløj med ørnens flugt jeg over fjeldet,
jeg kunne dig ej fly.

7.
Og stod jeg der, hvor dagens blomst udspringer
bag østens lyse sti,
og fløj jeg bort på aftenrødens vinger,
jeg fløj dig ej forbi.

8.
Og vandred jeg, hvor morgenstjernen flammer,
i livets ungdomsskær,
og slutted jeg mig ind i dødens kammer,
da var du atter der.

9.
Og kunne jeg hver dunkel tåge sanke,
som natten klækker ud,
og gemme dybt deri min stumme tanke,
jeg skuffed ej min Gud.

Carsten Hauch 1842

Frelser, kom med glædens bud

Einsiedeln omkr. 1120 / Erfurt 1524

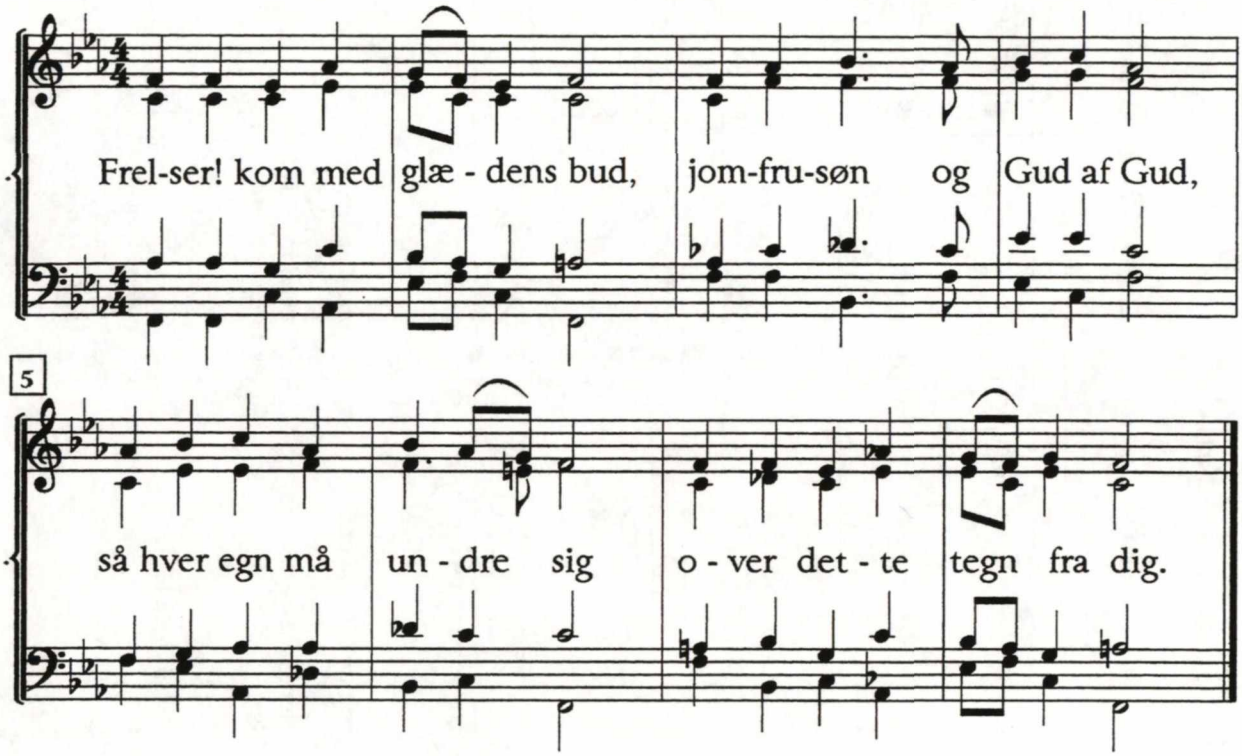

1. Frelser! Kom med glædens bud,
jomfrusøn og Gud af Gud,
så hver egn må undre sig
over dette tegn fra dig.

2. Jomfrutegnet, Gud med os,
byder kun fornuften trods,
livets Ord blev kød og blod,
Davids søn af Isajs rod.

3. Af dit kammer gik du ud,
både menneske og Gud,
løb din bane som en helt,
Gud beredte dig et telt*.

4. Du, som ingen synd har kendt,
ville være os bekendt,
du er død i vores sted
og din straf blev os til fred.

5. Dybt fornedrede du dig
for at åbne livets vej;
til de døde steg du ned,
opsteg til Guds herlighed.

6. Uden styrke, uden magt,
vandt du sejren i vor dragt,
i din svaghed var du stærk,
styrk i os dit eget værk.

7. Lyset skinner i sin glans
fra din krybbe, fra din krans,
livets lys fra julenat
gennemtrænger mørket brat.

8. Ære være dig, Guds Søn,
lovsang er din smertes løn,
løs vort hjertes tungebånd,
Fader, Søn og Helligånd.

* Sl 19,5-6

Tekst: Ambrosius
Gendigtning: Johs. Jensen 1995

BENEDIKT OTZEN

"Vor Gud han er saa fast en Borg"

En oversættelse og dens historie

Da jeg for et par år siden prøvede at finde ud af, hvordan det forholdt sig med Carsten Hauchs to oversættelser af "Sig Maanen langsomt hæver" og måtte undersøge deres forhold til Peder Hjorts salmesamling (Hymn. Medd. 24 (1995), 73-85), søgte jeg efter materiale i Peder Hjorts arkiv på Det kongelige Bibliotek. Blandt Hjorts papirer stødte jeg på manuskripter, som indeholdt flere forskellige oversættelser af "Vor Gud han er så fast en borg".

Nu eksisterer der nok de første tyve oversættelser til dansk af Luthers "Ein' feste Burg ist unser Gott". En del er revisioner og bearbejdelser af den første danske version fra 1531 eller 1533, men ikke få er forsøg på en helt ny gengivelse. I Mallings *Salmehistorie* gennemgås de vigtigste danske og norske versioner gennem de forskellige salmebøger siden reformationstiden, og til sidst henviser Malling til en halv snes "private" oversættelsesforsøg fra de sidste halvandethundrede år (Malling, *Salmehistorie*, IV, 1964, 156-169).

Mange af disse oversættelser fortjener kun glemsel, og det er ikke dem, jeg vil tage frem. Men vi har gennem de sidste 150 år haft en version af salmen, som nu er hvermands eje, og denne version har sin historie, som ikke kan være uden interesse for dette tidsskrifts læsere. Det er materialet i Peder Hjorts arkiv, der kan kaste lys over denne historie. Når der så oven i købet i dette materiale befinder sig en oversættelse af Carsten Hauch, fortjener den at komme frem i dagens lys. Guldaldertidens salmedigter frem for nogen, Grundtvig, har som bekendt flere oversættelser af salmen (1811, 1817 (1837) og 1843), som har *deres* historie; dem skal jeg ikke komme nærmere ind på. Men både Hauchs og Grundtvigs oversættelser har sat sig - om end svage - spor i den nu kendte version af salmen. Hauch leverede sin oversættelse til 1840-udgaven af Hjorts *Gamle og Nye Psalmer*. Den fandt ikke nåde for Hjorts kritiske blik. Han brugte noget af den; men i sin helhed har den altså - sammen med andre oversættelser af salmen, der led samme skæbne - ligget upåagtet iblandt Hjorts papirer til i dag.

Salmen i de danske salmebøger

Inden vi ser på de oversættelser, Peder Hjort havde til rådighed i manuskript, da han tilrettelagde salmen til sin samling, er der grund til at gøre kort rede for den skikkelse, salmen har haft i de nyere danske salmebøger og har i *Den danske Salmebog*. Den nu velkendte version går tilbage til biskop Mynsters *Tillæg til Evangelisk-christelig Psalmebog* fra 1845, og ændringerne i løbet af de forgangne 150 år er minimale (det er kun i "*Prøvesalmebogen*" fra 1951 og *Den danske Salmebog* fra 1953, man har forbedret på de tre første linjer af v. 2). I *Den danske Salmebog* må angivelsen "Dansk 1533. J.P. Mynster 1845" få enhver til at tro, at det helt og ganske er Mynster, der har givet salmen dens moderne skikkelse. Det er for så vidt ikke forkert, men det er i hvert fald en sandhed, der kræver megen modifikation. Nu er det ikke sandhedsvidnet Mynster, der uretmæssigt tiltager sig æren for oversættelsen. I sit *Tillæg* medtager han "Vor Gud han er saa fast en Borg" uden for nummereringen, på sidste side og under overskriften: "No. 190 i Psalmebogen kan ogsaa synges saaledes:", og han angiver ikke, hvem der har ansvaret for den nye version, der i forhold til *Evangelisk-christelig Psalmebog* nr. 190 er radikalt ændret. Går vi til *Salmebog for Kirke og Hjem* fra 1897, anfører den Mynster som oversætter, men forsyner angivelsen med et spørgsmålstegn, og endelig er det karakteristisk, at Roskilde Konvents *Salmebog for Kirke- og Husandagt* fra 1855 helt opgiver at gøre rede for oversættelsens proveniens og blot angiver Luther som forfatter.

Der er altså en uklarhed til stede, når det gælder tilblivelsen af den nu almindeligt kendte oversættelse af salmen. Problemet synes først at være blevet løst i den nye udgave af *Den danske Salmebog* fra 1988, hvor det hedder "Martin Luther 1528. Dansk 1533. Bearbejdet 1798. P. Hjort 1840. J.P. Mynster 1845". Jeg gætter på, at Olav Lindegaard, Peter Balslev-Clausen og de andre, der er ansvarlige for rettelserne i 1988-udgaven, har kigget i bind IV af Mallings *Salmehistorie*, som udkom i 1964. Malling refererer her (s. 168) Henrik Nutzhorns gennemgang af oversættelsen, som den fremtræder i Mynsters *Tillæg* fra 1845. Og så forstår man, hvorfor både revisionen 1798 og Peder Hjort er skudt ind mellem 1533-versionen og Mynster: ifølge Nutzhorns opgørelse (der stammer fra Niels Møller; H. Nutzhorn, *Den dansk-lutherske Menigheds Salmesang*, I, 1913, 276f) er kun fire af salmens 36 linjer formuleret af Mynster selv; fjorten-femten linjer er taget fra Hjorts Salmesamling fra 1840 og tilskrives Hjort (det gør i hvert fald Malling); en halv snes linjer skulle være fra *Evangelisk-christelig Psalmebog*, 1798, og resten fra 1533 og andre oversættelser (fx er

linjerne "Lad rase mørkets drot / med løgn og mord og spot" taget fra Grundtvigs ret frie gendigtning fra 1837). Men Nutzhorns opstilling må revideres (se ndf. s. 202f), og vi kan altså allerede nu sige, at Hauch, men også andre af Peder Hjorts medarbejdere, har været med til at præge salmen.

Oversættelsens faser

Ser man på Mallings redegørelse for salmens skæbne gennem de danske salmebøger siden reformationen, er det åbenbart, at salmens danske historie falder i tre faser: 1531-1778; 1790-1798 og 1840-1953. Den første fase kan man kalde den reformatoriske. Den anden fase er i ordets egentligste forstand et *intermezzo*. Det udgøres, som man vil forstå, af den særlige udformning, salmen får i Balles Kommission fra 1790 og i *Evangelisk-christelig Psalmebog*. Den tredje fase begynder med *Hjorts Gamle og Nye Psalmer* fra 1840 og Mynsters *Tillæg* fra 1845, og den betegner i nogen grad en tilbagevenden til den reformatoriske tradition.

Den klassiske danske oversættelse fra 1533 ligger med sin noget stolprende rytme ret tæt på Luthers tekst. V. 3 i versionen fra Dietz' tillæg 1536 lyder:

Ther all werden fuldt af diefle wore,
oc wilde oss sleth opslugge.
Them frychte wij icke wed ith haar,
thi Gudt kand thennom forbiwde.
Er werdsens første wred,
wil oss sencke ned,
hand kand dog inthet,
Christus haffuer hannom fangit,
Eth Guds ordt kandt hannom binde.
(o.s.v.; se hele teksten Malling IV, 165 og Luthers tekst s. 156)

Denne oversættelse ændres i virkeligheden meget lidt i de følgende århundreder. Malling (IV, 165f) har de få varianter gennem salmebøgerne frem til Guldberg 1778. Ligesom de tidligere salmebogsudgivere ændrer Guldberg et par småting i de første vers; men han omdigter slutningen af sidste vers således:

Dansk 1536	Guldberg 1778
Tage the bort wort liiff,	Vil Satan reyse sig
gotz, ære, børn och wiiff,	Med Grumhed eller Svig,
Wij passe ey ther paa,	Han intet skal formaae
the kunde ey mere faa.	Mod dem, i Troen staae,
Guds rige wij dog beholde.	Guds Rige de dog beholde.

Den anden fase repræsenteres som sagt af *Evangelisk-christelig Psalmebog* fra 1798. Malling (IV, 166f) redegør for diskussionen i kommissionen om, hvorvidt Djævelen må optræde i salmen: ved afstemning herom stod teologernes stemmer lige; Knud Lyhne Rahbek, som ellers hævdede, at han ikke havde nogen mening om sagen, blev alligevel den, der afgjorde spørgsmålet, og "den onde" blev ændret til "det onde". Således i anden del af første vers:

Det onde reiser sig
og bruger Vold og Svig
til at forraske os;
vi kan ei byde Trods;
det er en rædsom Fiende.

Disse linjer i prøvesalmebogen (1793) blev i den autoriserede fra 1798 ændret til dette:

Vor Fiende, Syndens Lyst,
Sig reiser i vort Bryst.
Den ved sin Magt og Svig
Er saare frygtelig;
Fra Gud den kan os drage.

Hele salmen er i *Evangelisk-christelig Psalmebog* noget mat. Men alligevel: det er denne salmebog, der som den første har bragt versefødderne i orden, og der er ikke få linjer fra den, der - som Nutzhorn så - går igen i den nu kendte version.

Som sagt betegner den tredje fase i et vist omfang en tilbagevenden til traditionen fra reformationstiden. Malling (IV, 167-168) gør rede for denne sidste udvikling i salmens danske historie. Alligevel er der grund til at være opmærksom på forholdet mellem Peder Hjorts udformning (1840) og Mynsters (1845). Som nævnt refererer Malling komponisten Henrik Nutzhorns analyse og tilkender Hjort en større del af

æren for den endelige version. Malling siger ét sted: "Nogen betydning fik en bearbejdelse, som fremkom 1840 i Peder Hjorts *Gamle og Nye Psalmer*, nr. 115, formentlig foretaget af udgiveren selv..." (IV, 167). Andetsteds siger Malling: "Han [P. Hjort] har haft væsentlig indflydelse på teksten i "Vor Gud han er", større indflydelse end Mynster" (VI, 1971, 312). Det er rigtigt, at Hjorts version af salmen i højere grad har sat sit præg på den endelige version end Mynsters få egne formuleringer. Men hvor meget stammer fra Peder Hjort selv?

Peder Hjorts arkiv

Det spørgsmål kan Peder Hjorts arkiv give svaret på. På Det kgl. Bibliotek findes Hjorts breve under signaturen Ny kgl. Samling 3449 4°, mens manuskripter findes i Ny kgl. Samling 2411 4°. I denne del af arkivet (Pakke V med titlen "Psalmer og Bønner") findes en stor mængde forarbejder til Peder Hjorts tre salmebøger (*Psalmer og Bønner* 1838, 2. udgave 1840 under titlen *Gamle og Nye Psalmer* og 3. udgave 1843, omfattende ca. 400 numre, under samme titel). "Vor Gud han er saa fast en Borg" er kun medtaget i 2. og 3. udgave, og materialet viser, at bearbejdelsen af denne salme stort set var et Sorø-foretagende: Peder Hjort, Hauch og Hagen var kolleger ved Akademiet, og Bondesen var en ung præst og lærer i byen. Det drejer sig om følgende manuskripter:

1) en ældre oversættelse af Peder Hjorts far, biskop Viktor Kristian Hjort i Ribe (før 1818),

2) en oversættelse af Carsten Hauch, med alternativt forslag til begyndelsen af andet vers (før 1837?),

3) en række forslag til oversættelse af enkeltlinjer fra J.M.G. Bondesen (1840),

4) en oversættelse af teologen adjunkt L.C. Hagen med alternative forslag (1838).

Carsten Hauchs oversættelse bereder særlige problemer, som vi vil vende tilbage til. Men først vil vi se på den sammen med de andre.

Biskop Viktor Kristian Hjorts oversættelse

Viktor Kristian Hjort (1765-1818) veg som andre af Oplysningstidens præster ikke tilbage for at fabrikere salmer. Foruden *Kort Anviisning til Legemsøvelser* udgav han omkring århundredskiftet fem-seks hefter med sange og salmer for "unge Piger", for "gudfrygtige Søemænd" og for andre stænder. Peder Hjort medtog i sin anden udgave

N. K. Hjort.

Vor Gud han er saa fast en Borg,
Hold naadig os bevarer
Han er vor Tilflugt i al Sorg
Vort Værn og Skjold i Faren.
Vor Fiende, hjerteløs List,
Sig viser i vort Bryst.
Med Vold og Skinhelligt Svig
Han mægtig rüster sig,
Og os til Synden drager.

Vi selv kun lidt udrette kan,
Vor Kraft gaaer snart forloren.
Vor Værge er den rette Mand
Af Gud til Strid udkaaren.
Du maa dog, hvo han er?
Det Jesus Kristus er!
Vor Frelser og vor Gud,
Hvis Ord er Almagts Bud.
Han Marken maa beholde.

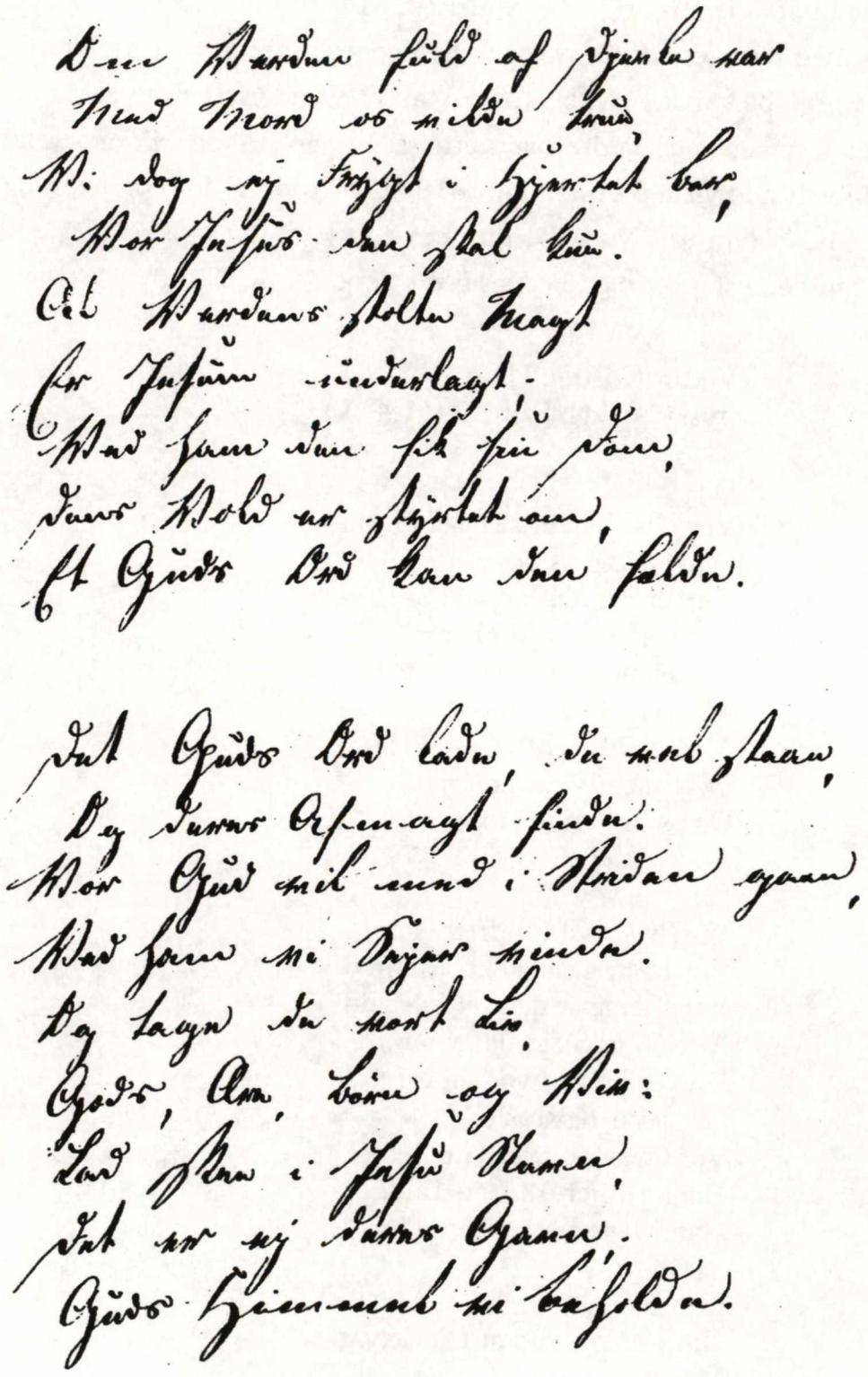

Biskop Viktor Kristian Hjorts oversættelse af "Vor Gud han er så fast en borg". Før 1818. Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Samling 2411 4° V).

fra 1840 hele ni af faderens originale salmer (jf. Morten Borup, *Peder Hjort*, 1959, 151; Borup synes med rette, det er for mange). Biskoppens oversættelse af "Vor Gud han er så fast en Borg" blev ikke trykt i nogen af hans udgivelser, men sønnen bruger manuskriptet sammen med andre oversættelsesforslag. Biskop Hjorts oversættelse af salmen må i hvert fald være fra tiden før 1818, da biskoppen dør i dette år, og den er, så vidt vides, ikke trykt før. Manuskriptet er i en meget flot og klar gotisk håndskrift, og i øverste hjørne er skrevet med Peder Hjorts hånd: "V. K. Hjort".

Viktor Kristian Hjort
(ms. i Ny kgl. Saml. 2411 4° V)

[1]
Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han vældig os bevarer,
Han er vor Tilflugt i al Sorg
og Soel og Skjold i Farer.
Vor Fjende, Hjertets Lyst,
Sig reiser i vort Bryst,
Med Vold og hykkelsk Svig
Den mægtig ruster sig,
Og os til Synden drager.

[2]
Vi selv kun lidt udrette kan,
Vor Kraft gaaer snart forloren.
Vor Værge er den rette Mand
Af Gud til Strid udkaaren.
Du veed dog, hvo han er?
Det Jesus Kristus er!
Vor Frelser og vor Gud,
Hans Ord er Almagts Bud;
Han Marken maa beholde.

[3]
Om Verden fuld af Djevle var
Med Mord os vilde true,
Vi dog ej Frygt i Hjertet bar,
Vor Jesus den skal kue.
Al Verdens stolte Magt

Er Jesum underlagt;
Med ham den fik sin Dom,
Dens Vold er styrtet om;
Et Guds Ord kan den fælde.

[4]
Det Guds Ord lade[,] de vel staae,
Og deres Afmagt finde.
Vor Gud vil med i Striden gaae,
Ved ham vi Sejer vinde.
Og tage de vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv:
Lad skee i Jesu Navn,
Det er ej deres Gavn;
Guds Himmel vi beholde.

Biskop Hjort hører Oplysningstiden til, og der er adskillige lighedspunkter mellem hans gengivelse og den, vi har i *Evangelisk-christelig Psalmebog*. Fx er linjerne

Vor Fjende, Hjertets Lyst
Sig reiser i vort Bryst

og

Al Verdens stolte Magt
Er Jesum underlagt

næsten ordret fra denne salmebog; de er typiske for tiden: Djævelen som person ser man helst ikke.

Carsten Hauchs oversættelse

I Peder Hjorts arkiv ligger tre stykker papir med Hauchs bidrag. Det første ark har Hauchs oversættelse og nogle bemærkninger. Den er udateret, og Hauch og Hjort arbejdede sammen om salmer helt fra 1834 (se Hymn. Medd., 1995, 79 og 83). Den er formentlig blevet til før 1837, da Hauch i årene 1834-1836 flere gange låner *Des Knaben Wunderhorn* af Peder Hjort. Derom senere.

Vor Gud han er saa fast en Borg
Han er vort Skiold og Værge.
Han magter vel fra Spot og Sorg
Og Synd og Død at bierge.
Den gamle Fiende lad
Er for Alvor nu vred.
Han giör os ingen Frist,
Og bruger Magt og List,
Paa Jorden er ei hans Lige.

Vi selv kun meget lidt formaae,
Os Fienden snart kan saare,
Thi kom til Hielp fra Himlens Blaa
En Helt som Gud mon kaare.
Og vil du ham kiende forvist.
Han hedder Jesu Christ,
Den Herre kiek og prud,
Der er ingen anden Gud,
Og han skal Marken beholde.

Om Verden fuld af Diævle var,
Der os opsluge vilde,
Det ingen Frygt vi derfor har,
Og det skal gaae dem ilde.
Og fnyser den fule Aand,
Der holder Verden i Baand,
Han giør os dog ei Fortred.
Han er for Lyset red,
Et Ord kan ham overvinde.

Og Ordet skal de lade staae.
Og dertil Uttak have.
Vi har nu lert det at forstaae,
Som Guds og Aandens Gave.
Og tage de bort vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv,
Lad det fare med Fred.
De vinde dog Intet derved.
Thi Riget skal vi beholde.

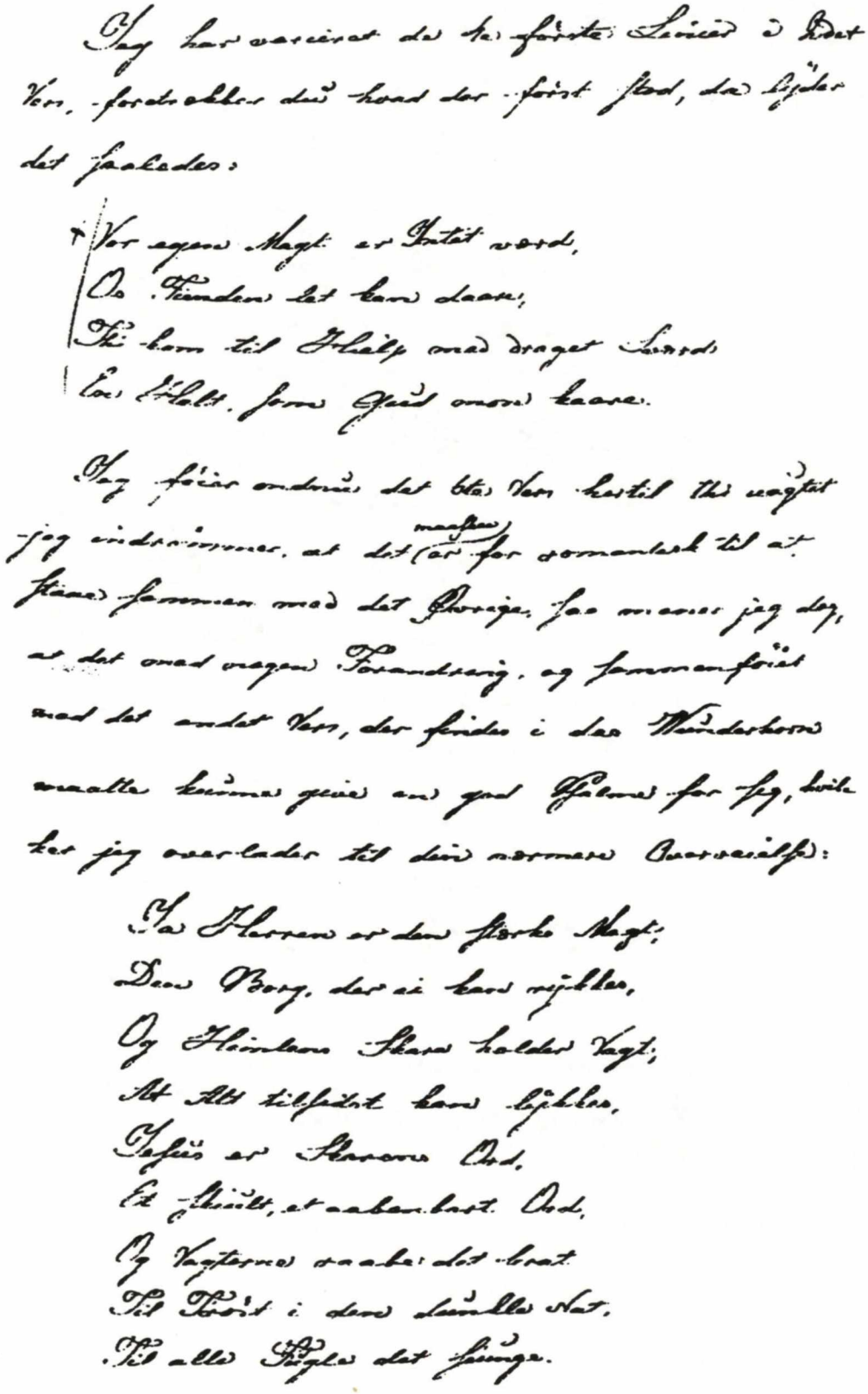

Carsten Hauchs oversættelse af "Vor Gud han er så fast en borg" med et vers fra "Des Knaben Wunderhorn" føjet til. Ca. 1836. Det kgl. bibliotek (Ny kgl. Samling 2411 4° V).

Carsten Hauch
(ms. i Ny kgl. Saml. 2411 4° V)

[1]
Vor Gud han er saa fast en Borg
Han er vort Skiold og Værge,
Han mægter vel fra Spot og Sorg
Og Synd og Død at bierge.
Den gamle Fiende led
Er for Alvor nu vred,
Han giver os ingen Frist,
Og bruger Magt og List,
Paa Jorden er ei hans Lige.

[2]
Vi selv kun meget lidt formaae,
Os Fienden snart kan daare,
Thi kom til Hielp fra Himlens Blaa
En Helt, som Gud mon kaare.
Og vil du ham kiende forvist,
Han hedder Jesus Christ,
Den Herre kiæk og prud,
Der er ingen anden Gud,
Og han skal Marken beholde.

[3]
Om Verden fuld af Diævle var,
Der os opsluge vilde,
Slet ingen Frygt vi derfor har,
Og det skal gaae dem ilde.
Og fnyser den fule Aand,
Der holder Verden i Baand,
Han giør os dog ei Fortred,
Han er for Lyset red,
Et Ord kan ham overvinde.

[4]
Og Ordet skal de lade staae
Og dertil Utak have.
Vi har nu lært det at forstaae,
som Guds og Aandens Gave.

Og tage de bort vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv,
Lad det fare med Fred,
De vinde dog Intet derved.
Thi Riget skal vi beholde.

Jeg har varieret de 4e første Linier i 2det Vers, foretrækker du hvad der først stod, da lyder det saaledes:

Vor egen Magt er Intet værd,
Os Fienden let kan daare
Thi kom til Hielp med draget Sværd
En Helt, som Gud mon kaare

Hauchs oversættelse virker ufærdig, og man kan forestille sig, at han har sendt den som et udkast til Peder Hjort for at høre hans mening, før han går videre. I hvert fald er versefødderne på ingen måde i orden, og selv om Hauch var en foregangsmand inden for dansk versekunst med rimfrie og urytmiske vers, kan det næppe have været hans mening, at salmen skulle fremtræde i den form, hvori den her foreligger. På den anden side var det velkendt i samtiden, at Hauch havde sine vanskeligheder med versefødderne; Henrik Hertz taler i *Gjenganger-Breve* om Hauchs "Heksameter-Synder". At Peder Hjort ikke har været tilfreds, kan man se af de øvrige ting i arkivet: Hjort har åbenbart sendt Hauchs udkast til et par venner i Sorø (som det synes uden at angive, at udkastet stammede fra Hauch). I hvert fald Hagens oversættelse og bemærkninger fra 1838 forudsætter tydeligt nok kendskab til Hauchs oversættelse. Måske ligeså Bondesens bemærkninger.

J.M.G. Bondesens bemærkninger

Bondesens notitser er dateret "Sorøe d. 13. Mai 1840". Jens Martin Georg Bondesen (1812-1895) var en kort tid præst i Sorø og endte som provst i Kirke Stillinge. Han er nu kun kendt som forfatteren til altergangssalmen "Jeg kommer, Herre, på dit ord". Han skriver til Peder Hjort:

Igaar aftes faldt følgende Vending mig ind, som jeg vil tillade mig at meddele Dem:

Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Værge
Han kan { bortveire al vor / forjage al vor / os frie af Nød og } Sorg
Og sløife Modgangs Bjerge!

Eller: Han kan os frie fra alskens Sorg,
Naar vi ham { Troe tilsværge / Troskab sværge }
Som til hans Banner sværge.

På et løst stykke papir har Bondesen skrevet:

Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Værge
Han seirer over Nød og Sorg
Som Kjæmpen over Dværge.
Han nedslaaer Verdens Nød { eller / og } Sorg
Som Kjæmper nedslaae Dværge.

Som vi skal se, er det ikke meget, Bondesen kommer igennem med hos Hjort. Men linjen med banneret har Hjort åbenbart fundet passende i den militære kontekst.

L.C. Hagens oversættelse og Peder Hjorts version.

Hagens oversættelse er blevet til et par år tidligere end Bondesens bemærkninger. Den er dateret 18. Juni 1838; men vi vil behandle den efter Bondesen. Det er den af de oversættelser, Peder Hjort har til sin rådighed, der får størst betydning for Hjorts endelige version, og de stilles her over for hinanden. Laurits Christian Hagen (1808-1880) var endnu i 1840 adjunkt i Sorø, men blev derefter præst i det jydske. Han blev kendt gennem *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom*, der i årene mellem 1832 og 1848 kom i fem oplag og udbredte kendskabet til bl.a. Grundtvigs bibelhistoriske sange. I Peder Hjorts salmesamlinger bidrager han med en række oversættelser fra svensk (fx "Forfærdes ej, du lille Hob"). På brevomslaget står der:

Indlagt følger en ny Bearbeidelse af Lutheri bekjendte Sang. Foruden nogle flere Ting i den De sendte mig er Versemaalet ikke i Orden.

Deres Hagen

Mon ikke det er Hauchs oversættelse, han har fået tilsendt? Mere end en bearbejdelse af Hauch er Hagens oversættelse dog en nyoversættelse. Men det er tydeligt nok, at han kender Hauchs: dels er der linjer, som er overtaget fra Hauch, og som ikke kendes fra tidligere versioner ("Den gamle Fjende leed..."), og dels er der hauch'ske formuleringer i forbedret versemål. Endelig findes i arkivet en løs lap papir, som Hjort åbenbart har fået fra Hagen senere. Her har Hagen et par forslag, som i nogle tilfælde er en tilbagevenden til Hauch:

v.1. Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Værge.
Han hjulpet har i al vor Sorg,
Vil os fremdeles bjerge: etc.

v. 3. - L. 3: [4:] Thi det skal gaae dem ilde.
eller: Af dem, som vil os ilde.

v. 4. Ja Ordet skal de lade staae etc.
Det skee i Herrens Navn
Ei dem, men os til Gavn,
*Thi Riget vi beholde. *Naar

v. 2. Der er ei anden Gud
Saa stærk og mild og prud!

I 1840-udgaven har Peder Hjort angivelsen "Efter Professor og Pastor Dr. Morten Luther, + 1546", i 1843-udgaven blot "Efter Morten Luther".

L.C. Hagen
(ms i Ny kgl. Saml. 2411 4° V)

1.
Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Vaaben,
Han frier os ud af Nød og Sorg
Og viser Himlen aaben.
Den gamle Fjende leed
Er nu for Alvor vred;
Med alskens Vold og List
Han ruster sig forvist;
Paa Jord er ei hans Lige.

2.
Vor egen Magt ei nytte kan,
Og brat vi maatte segne,
Om ei i Kreds den rette Mand
Gik frem paa vore Vegne.
Du kjender ham forvist,
Hans Navn er Jesu Christ,
En Herre mild og stærk
Og Seiren er hans Værk;
Han Marken skal beholde.

3.
Og myldred' Djevle end paa Jord,
Med Ondskabs List og Vælde,
Vi frygte dog ei Fare stor,
Thi intet kan os fælde.
Om Djevlen bistert seer
Betyder intet meer,
Thi Jesus Seier vandt
Og ham til Helved bandt:
Med Ordet skal han falde

4.
Ja, Ordet skal de lade staae
Og dertil Utak have,
Thi nu vil Herren hos os gaae
Alt med sin Aand og Gave.
Om end de røve Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv,
Ei meer de kunne faae
Thi vi i Herren staae
Og Riget os tilhører.

P. Hjort, Gamle og Nye Psalmer
1840, nr. 115 (1843, nr. 137)

1.
Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Værge,
Han frier os af Nød og Sorg,
Som til hans Banner sværge.
Den gamle Fjende led
Er nu for Alvor vred,
Han ruster sig med List,
Han gi'er ej længer Frist,
Paa Jord er ej hans Lige.

2.
Vi kunde selv ej holde Stand
Og maatte snarlig segne,
Om ej betids den rette Mand
Gik frem paa vore Vegne.
Du spørger, hvo det er!
Det Jesus Christus er,
Den Herre mild og prud;
Der er ej anden Gud,
Han Marken skal beholde.

3.
Og myldred Djævle frem paa Jord,
Der os opsluge vilde,
Vi frygte dog ej Fare stor,
Ja, det skal gaa dem ilde!
Om Satan vild sig teer,
Betyder intet meer,
Thi Christus Sejer vandt,
Han ham til Helved bandt,
Et Ord kan ham nu fælde.

4.
Det Ord de nok skal lade staae,
Ja dertil Utak have,
Thi nu vil Herren hos os gaae
Alt med sin Aand og Gave;
Og tage de vort Liv,
Gods, Ære, Barn og Viv,
Lad fare i Herrens Navn,
Dem bringer det ej Gavn,
Guds Rige vi beholde.

# #

Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Vaaben,
Han frier os ud af Nød og Sorg,
Og viser Himlen aaben.
Den gamle Fjende end
Er nu for Alvor vred;
Med allehaande Vold og List
Han ruster sig forvist;
Paa Jord er ei hans Lige.

#

Vor egen Magt ei nytte kan,
Og brat vi maatte segne,
Om vi i Striden ikke rette Mand
Gik frem igjen vore Vegne.
Du spørger hvem forvist,
Hans Navn er Jesu Christ,
Den Herre mild og stærk
Og Seiren er hans Værk,
Han Marken skal beholde.

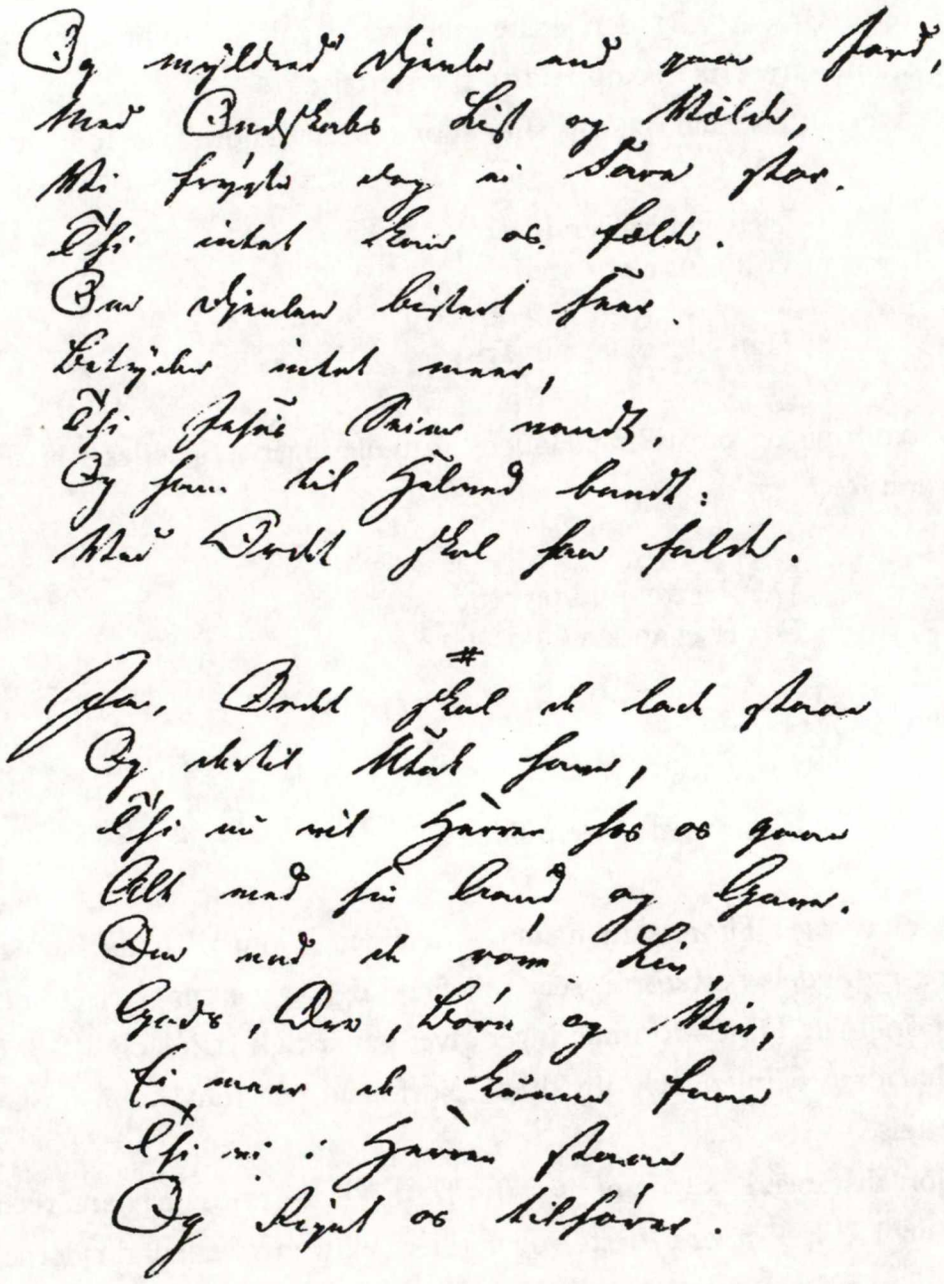

L.C. Hagens oversættelse af "Vor Gud han er så fast en borg". 1840. Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Samling 2411 4° V).

Det er ikke meget, Peder Hjort tager fra faderens oversættelse: kun det karakteristiske udtryk "den rette Mand" (2,3), den sidste linje i v. 3 og de sidste linjer i v. 4 med rimet "navn-gavn" stammer vel fra biskop Hjorts oversættelse.

Hauchs oversættelse har sat sig sine spor i Peder Hjorts version: de tre linjer i første vers

> Den gamle Fjende led
> er nu for alvor vred
> ...
> Han gi'er ej længer Frist

er med lidt ændring og omstilling Hauchs formuleringer. Ligeledes i andet vers har Hauch ansvaret for

> Den Herre mild og prud,
> Der er ej anden Gud

og i tredje vers:

> Ja, det skal gå dem ilde.

Fra Bondesen tager Hjort som nævnt kun linjen: "Som til hans Banner sværge" (1,4). Hagens indflydelse er større, selv om flere af Hagens gengivelser stammer fra Hauch. Men originale Hagen-formuleringer giver genklang i 2,2-4 og 3,5-8. Og det er Hagen, der har draget linjen: "Og myldred' Djevle end paa Jord" frem fra Grundtvigs 1817-oversættelse.

Peder Hjort distancerer sig demonstrativt fra 1798, og resten af hans version er en bearbejdelse af 1533. Det er i dette, og i tillempningen af medarbejdernes bidrag, Hjorts væsentlige indsats ligger. Hans hånd spores mange steder; men foreløbig kan vi ikke sige, at Hjort selv har skrevet noget af salmen. Når Nutzhorn tilkender ham 14 linjer, er det misvisende; men han kunne ikke vide, hvordan Hjort havde arbejdet. Nutzhorns opstilling må som sagt ændres.

Biskop Mynsters version

Det gælder også, når Nutzhorn tilkender Mynster paterniteten til fire linjer. Da Peder Hjort i 1843 har sendt Mynster 3. udgave af *Gamle og Nye psalmer*, takker Mynster i et længere brev (12. okt. 1843), hvor han blandt meget andet igen gør ophævelser over

de mange salmer af Grundtvig, Hjort havde taget med: "Jeg for min Deel kan ikke uden videre erkiende Grundtvig for en fortrinlig *Psalme*-Digter. Han kunde have blevet det, men som han nu digter, har han vel leveret en Mængde meget smukke Stropher, men næsten ingen heelt igiennem reen Psalme..." (en lignende udtalelse af Mynster om Grundtvig Hymn. Medd. 1995, 77). Længere nede i brevet skriver Mynster så:

> Oversættelsen af "Vor Gud han er saa fast en Borg" er vist meget bedre end de, vi hidtil have haft. Dog siges der i 3die Strophe, at Dievelen er bunden til Helvede, uagtet det lige foran er antaget, at Dievle kunne myldre frem paa Jord, osv.

Peder Hjort svarer omgående (16. okt. 1843) i et lille brev, som sammen med Mynsters er trykt i Hjorts Breve (*Udvalg af Breve...til P. Hjort*, 2, 1869, 46-49):

> Deres Højærværdighed!
> Som bønlig Anmodning om flere concrete Udsættelser fra Deres Haand, lig den paa Luthers Psalmes Bearbejdelse, tillader jeg mig at sende Dem min Ændring med Haab om, at den skal blive bifaldet:
>
> **Luther**:
> thut er uns doch nicht,
> das macht, er ist gericht
>
> **Min gamle Oversættelse**:
> Thi Christus Sejer vandt,
> Han ham til Helved bandt.
>
> **Min nye Oversættelse**:
> Thi han har faaet sin Dom,
> Da Christ til Jorden kom.
>
> Deres hengivneste
> P. Hjort

På sine gamle dage tilføjer Peder Hjort i brevudgivelsen en note til sætningen "med Haab om, at den skal blive bifaldet": "hvilket Håb også opfyldtes". Og det er jo sandt. To år senere er disse linjer kommet med i Mynsters version. Nutzhorn og Malling mente, de stammede fra Mynster selv; men de er altså fra Peder Hjort, idet den første af de to nye linjer dog er afhængig af biskop Hjorts gengivelse.

Vender vi nu tilbage til Mynsters *Tillæg* fra 1845 og ser på salmen, som den ser ud dér - og som den omtrent ser ud i dag - bliver det åbenbart, at den har modtaget bidrag fra flere, som skjulte sig i anonymitet bag Peder Hjorts version. Nedenfor aftrykkes

Mynsters med angivelse af, hvor de forskellige dele og linjer, om end med mindre ændringer, kan siges at stamme fra eller i hvert fald at være inspireret fra (angivelser i parentes betegner svagere forbindelse).

Mynsters *Tillæg* 1845

1	
Vor Gud han er saa fast en Borg,	1533
Han kan os vel bevare;	1798
Han var vor Hielp i al vor Sorg,	(1533/1798)
Vort Værn i al vor Fare.	1798
Den gamle Fiende leed	Hauch
Er nu for Alvor vred,	Hauch
Stor Magt og Argelist	1533
Han samler mod os vist,	1533
Ei Jorden har hans Lige.	1533
2	
Vor egen Magt, den er kun svag,	(1798)
Let kan os Fienden fælde;	1798
Men Een antager sig vor Sag,	1798
Omgjordet med Guds Vælde;	1798
Det er den Herre Christ,	1798
Og Seier faaer han vist;	1798
Der er ei anden Gud;	Hauch (1533) (l. 8)
Han drager med os ud,	Mynster
Han Marken skal beholde.	1533
3	
Og myldred' Dievle frem paa Jord,	Grundtvig 1817 og 1837
Og os opsluge vilde,	1533
Vi frygte dog ei Fare stor;	Hagen
De deres Trusler spilde.	Mynster
Lad rase Mørkets Drot	Grundtvig 1837 (l. 7)
Med Løgn og Mord og Spot,	Grundtvig 1837 (l. 8)
Han har dog faaet sin Dom,	Peder Hjort (V.K.Hj.)
Da Christ til Jorden kom,	Peder Hjort
Et Ord ham nu kan fælde.	(Biskop Hjort)
4	
Det Ord de skulle lade staae,	1533
Og dertil Tak ei have,	1533
Thi Herren selv vil med os gaae	1533

Alt med sin Aand og Gave.	(1533)
Og tage de vort Liv,	1533
Gods, Ære, Barn og Viv,	1533
Lad fare i Herrens Navn!	(Biskop Hjort)
Dem bringer det ei Gavn	(Biskop Hjort)
Guds Rige vi beholde.	1533

Om Mynster kan siges det samme som om Peder Hjort: hans hånd fornemmes mange steder. Men hans originale bidrag udgør kun to linjer - ganske som Hjort nu kan tegne sig for to linjer! Det er ikke uinteressant, at Mynster oftere end Hjort og hans medarbejdere griber tilbage til 1798. *Evangelisk-christelig Psalmebog* var i hans øjne ikke så ringe, som romantikerne ville gøre den. Ligeledes går Mynster i højere grad end de andre tilbage til 1533. Endelig er det al ære værd, at Mynster har taget et par linjer fra Grundtvig.

Carsten Hauch og "Des Knaben Wunderhorn"

Som tidligere nævnt er der et par problemer omkring Carsten Hauchs oversættelse, som han sendte den til Peder Hjort formentlig i 1836. Jeg har citeret fra hans bemærkninger til selve oversættelsen; men han fortsætter på samme ark med følgende:

> Jeg føier endnu det 5te Vers hertil, thi uagtet jeg indrømmer, at det måskee er for romantisk til at staae sammen med det Øvrige, saa mener jeg dog, at det med nogen Forandring, og sammenføiet med det andet Vers, der findes i das Wunderhorn maatte kunne give en god Psalme for sig, hvilket jeg overlader til din nærmere Overveielse:

Ja, Herren er den stærke Magt,
Den Borg, der ei kan rykkes,
Og Himlens Skare holder Vagt,
At Alt tilsidst kan lykkes,
Jesus er Skarens Ord,
Et skiult, et aabenbart Ord,
Og Vagterne raabe det brat
Til Trøst i den dunkle Nat,
Til alle Fugle det siunge.

Hauch synes at have været på vej til at gøre det samme, som Grundtvig gjorde i 1817, da han føjede "Guds Ord det er vort Arvegods" som et femte vers til sin nye oversættelse af Luthers salme ("Guds Kirke er saa fast en Borg"). Man må forestille sig, at Peder Hjort hurtigt har fået Hauch fra ideen om at bruge dette vers som en tilføjelse til "Vor Gud han er så fast en borg". Til gengæld griber han Hauchs alternative forslag: at dette vers sammen med et andet, "der findes i das Wunderhorn", kan udgøre en selvstændig salme. For på et andet papir, som Hjort formentlig har fået senere, skriver Hauch:

> Her er et Forsøg til den 2den Psalme, jeg har kun beholdt de store Omrids af den tydske Original, men ellers bevæget mig meget frit indenfor den. Disse Vers staae ikke saa høit som de egentlig Lutherske, en anden Haand har formodentlig sat dem til, men jeg bilder mig dog ind at det er smukt at see Phantasien lege med den protestantiske Krigslyst, og Billedet af en Festning med sine Vagter og sit Krigsraab forekommer mig baade saa individuelt og saa dristigt, at man ikke bør lade et sligt Udtryk af en heel Tids Aand gaae uændset forbi, det er i det mindste et historisk Moment i en protestantisk Psalmebog; i vor sødtalende Christelighed, hvor Alt smelter hen i Halleluia og fade Lovsange kan et sligt Krigsraab desuden danne en god Contrast.

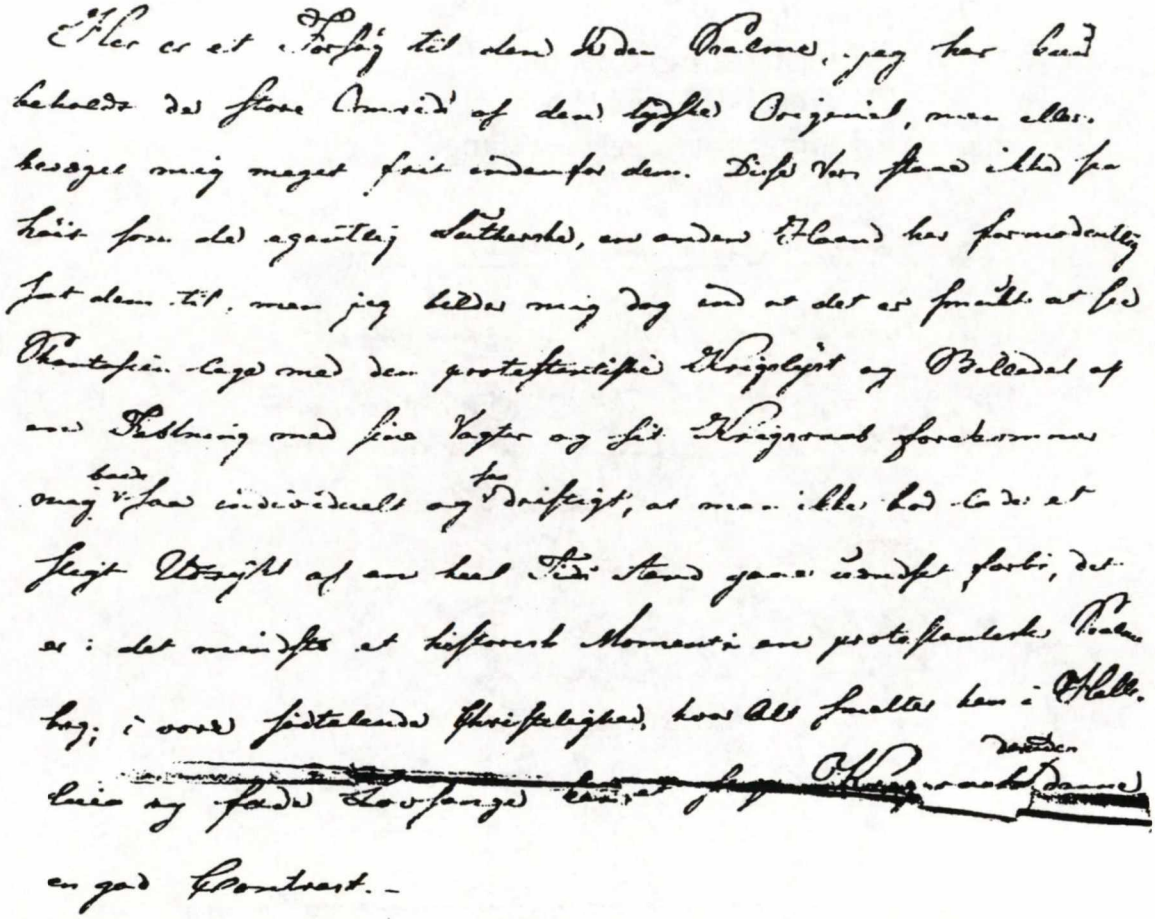

Og på et selvstændigt ark skriver han følgende to vers:

Frit omarbeidet efter det Tydske

Vær takket Herre, du, som slaaer,
Til Fienden bort maa vige,
Hvis Flammevogn paa Himlen staaer
Til Skræk for Satans Rige;
Din siungende Krigerhær
Er os stedse nær,
Er vort Haab og vor evige Trøst;
Thi raaber med stærken Røst, [opr. "høien]
Lovpriser vor Gud i det Høie.

Ja hisset staaer i Flammepragt
Den Borg, der ei kan rykkes,
Og Himlens Skare holder Vagt,
At Alt tilsidst kan lykkes;
Jesus er Skarens Ord,

Et skiult et aabenbart Ord
Og Vagterne raabe det brat
Til Trøst i den dunkle Nat,
Til Morgenens/ Fugle det siunge.
alle/

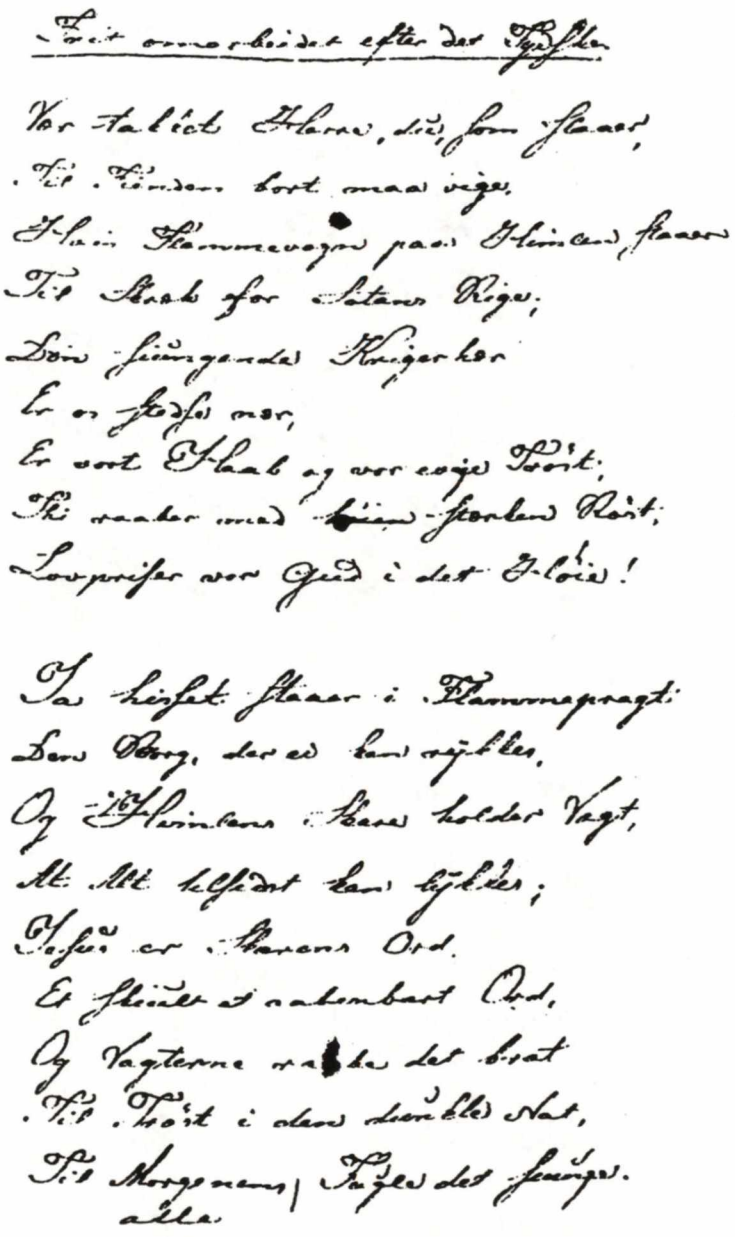

Carsten Hauchs brev til Peder Hjort og salmen fra "Des Knaben Wunder-horn". Ca. 1836. Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Samling 2411 4° V).

Da Hauch endnu havde ideen, om at det sidste af disse to vers skulle fungere som et femte vers af "Vor Gud han er", oversatte han det andet vers, så det passede til Luthers 4. vers: "Ja, Herren er den stærke Magt / Den Borg, der ei kan rykkes...". Men nu endte

det altså med, at der blev en selvstændig salme ud af det, og i 1840-udgaven af sine salmer medtager Peder Hjort "Vær takket, Herre! du som slaaer" (Nr.42; i 1843-udgaven Nr. 62), og den går videre i *Roskilde Konvents Psalmebog* 1855 med mindre ændringer, men forsvinder i de forskellige forslag til *Salmebog for Kirke og Hjem* og i den autoriserede fra 1897 (1899).

Nok er denne salme på samme versemål som "Vor Gud han er", og den synges på denne melodi i de nævnte salmebøger. Men hvad er det, der får Hauch på den tanke at benytte et af versene som et femte vers i Luthers salme? Nøglen til dette problem findes i Hauchs henvisning til *Wunderhorn*. I L. Achim von Arnims og Cl.Brentanos berømte samling *Des Knaben Wunderhorn. Alte Deutsche Lieder*, 1-3, Heidelberg u. Frankfurt 1806-1808, som nu først og fremmest er kendt gennem Gustav Mahlers kompositioner, findes i første bind (s. 112-113) "Kriegslied des Glaubens". Den er på fem vers; det første er "Ein feste Burg", det andet "Und wenn die Welt voll Teufel wär'", og det fjerde "Sein Wort sie sollen lassen stehn". Det tredje og femte vers er præcis de to vers, som Hauch oversætter:

[3]
Gott Ehr und Preis, der uns zu Gut
Den Feind durch uns will schlagen,
Und über uns hat treue Hut
Auf seinem Feuerwagen,
Sein ganz himmlich Heer
Rondet um uns her.
Lobsingt, lobsinget ihm,
Lobsingt mit heller Stimm:
Ehr sei Gott in der Höhe!

[5]
Lob, Ehr und Preis sei seiner Macht,
Sein ist die ewge Veste,
Er wacht und schillert Tag und Nacht,
Dass alles geht aufs beste:
Jesus ist sein Wort,
Ein heimlich offen Wort,
Ihn ruft Wacht zu Wacht
Zum Trost durch die Nacht,
Bis alle Vögel ihm singen.

En senere, kommenteret udgave af *Des Knaben Wunderhorn* oplyser, at de to vers stammer fra en roman af Johann Michael Moscherosch (1601-69) fra Trediveårskrigens tid (1640-43): *Wunderliche und Wahrhaftige Gesichte Philanders von Sittewalt* (professor Svend Aage Jørgensen, Københavns Universitet, skylder jeg tak for hjælp med dette problem).

Denne sære lemlæstelse af Luthers salme i *Des Knaben Wunderhorn* har næppe baggrund i en folkelig tradition, selv om det angives i den kommenterede udgave, at den er "Mündlich nach Martin Luther". Men det interessante er, at versene fra "Ein' feste Burg" i *Des Knaben Wunderhorn* fremtræder i en noget ændret skikkelse i forhold til datidens tyske salmebøger, og at Hauch tydeligt nok har oversat både Luthers og Moscherosch's vers efter Wunderhorn-versionen. Et par linjer i Hauchs oversættelse følger nemlig den:

Wunderhorn, v. 2 lin. 8:	Hauch, v. 3 lin. 8:
Er scheuet ja das Licht	Han er for Lyset red
Wunderhorn, v. 4 lin. 3-4:	Hauch, v. 4 lin. 3-4:
Wir haben es wohl eingesehn	Vi har nu lært det at forstaae
Mit seinem Geist und Gaben.	Som Guds og Aandens Gave

Normalteksten til disse linjer, som man finder den i de samtidige udgaver af *Allgemeines Gesangbuch*, lyder: "das macht, er ist gericht" og "er ist bei uns wohl auf dem Plan / mit seinem Geist und Gaben". Man kan så spørge sig, hvorfra Hauch har oversat det vers ("Vi selv kun meget lidt formaae..."), som mangler i *Wunderhorn*. Her har han velsagtens brugt *Allgemeines Gesangbuch*.

Som et kuriosum kan det nævnes, at Hauch netop har lånt *Des Knaben Wunderhorn* af Hjort. I et brev skriver han til Hjort juni 1834 (Hjorts Breve I, 1867, 233):

> Hvis Du ei har anden Brug derfor, vilde jeg igien bede Dig om "des Knaben Wunderhorn", som jeg med Hensyn paa Tonen i enkelte sange ønskede dog kun paa kort Tid at studere. Hav den Godhed at give den til Budet, hvis Du kan.
>
> Din hengivne J.C.H.

og i et andet brev fra november 1836 beder han igen om at måtte låne *Wunderhorn* (Breve I, 1867, 260f). Dette kunne være et fingerpeg om, at det ikke er senere end 1836, Hauch arbejder med Luthers salme.

Vi har overværet mødet mellem en klassisk salmetekst fra reformationstiden og de danske romantikere fra Guldalderen. Lad mig slutte med at vise, hvorledes Hauchs beskæftigelse med Luthers salme har slået ind i hans lyriske digtning. I 1839 offentliggør han i *Brage og Idun* en romance, "Gustav Adolph" (genoptrykt i *Lyriske Digte* 1842, 106-112; i 2. udg. 1854, 179-185 under titlen "Tvekampen"). Digtet fortæller om en episode mellem Gustav Adolf og en af hans mænd; vi er umiddelbart før slaget ved Lützen, hvor kongen falder, og i nogle vers skildrer Hauch smukt aftenstemningen i den svenske lejr:

Men hver en Dag, naar Mørket stander nær,
Naar Faklen tændes, og naar Solen viger,
Paa Sletten snart og snart bag dunkle Træer
Forsamles Kongen og den mindste Kriger,
Og knæler ned i Aftnens Rosenskjær
Mens Nattens Fugl i Østen langsomt stiger,
Og mens den breder sine sorte Vinger,
En dejlig Psalme gjennem Leiren klinger.

Did ogsaa denne Dag mon Gustav gaae,
Da toner en af Luthers gamle Sange:
"Ved egne Kræfter lidt vi kun formaae,
"Dog er der En, der aldrig vorder bange,
"Og Ordet urørt skal de lade staae,
"Og liden Tak dertil de skulle fange,
"Vi have lært det troligt at bevare,
"Det er vort Skjold mod Synd og Død og Fare."

Men da nu længst den høie Melodie
Var i den dunkle Natteluft forsvunden,
Da vandrer Kongen hvert et Telt forbi,
En enlig Vei han har i Krattet funden;
Og fremad skrider han paa Nattens Sti,
Og tænker paa den Dag, der er udrunden,
Og på den Skjald, der havde Psalmen skreven,
Og paa den Ild, hvoraf han frem blev dreven.

NIELS KNUD ANDERSEN †

Reformationens salmer i dansk tradition

Foredrag på Præstehøjskolen 3. 4. 1986 (onsdag efter påske)

Mit emne er reformationstidens salmer til og med Thomissens Salmebog 1569. Dog er meningen ikke et historisk foredrag om reformationstidens salmer, men - har jeg senere forstået - set ud fra et nutidssynspunkt, set i forhold til den danske salmebog i dag. Altså: Reformationstidens salmer i den følgende salmetradition indtil i dag. Er der nogen af dem, der er gledet ud, der burde optages i den salmebog, vi bruger nu (eller rettere i den kommende)? Eller er der nogen, hvis sproglige formulering eller oversættelse - hvis det f.eks. drejer sig om et tysk forlæg - er sådan, at den burde revideres eller nyoversættes?

Se det er jo noget helt andet end et blot historisk foredrag, og da det gik op for mig, forstod jeg også, at jeg under et anfald af åndsfraværelse havde sagt ja til at holde dette foredrag. Det er et alt for krævende emne, for mig og også for den tid, der er afsat til det. Det kan kun blive nogle udviklingslinier i store træk og for 2. punkts vedkommende nogle eksempler. Så får I nøjes med det.

Hans Thomissens Salmebog 1569 har optaget alle salmerne fra den egentlige reformationstid og føjer hertil nogle nye fra den begyndende efterreformatoriske periode. Den indeholder i alt 268 salmer. Det siger Thomissen selv i forordet til 1. udgaven (I 2. udgave (udg. B), der kom et par år senere, er tallet vokset til 269 p.g.a. en nytilkommet salme af Hemmingsen). Og han tilføjer, at bogen er formeret med mange kristelige sange (altså nye salmer), henved 150 tilføjer han i en parentes. Helt nøjagtigt er forholdet - og der kommer i foredraget lidt statistik, hvilket kan være nyttigt og oplysende - helt nøjagtigt er der 123 gamle og 146 nye salmer, altså 269, mod Thomissens 268. Denne overskydende salme har voldt Malling meget besvær og ekstra tællearbejde. "Tilbage bliver en difference på én, som jeg ikke kan gøre rede for." Malling trøster sig med, at "den nøjagtige Thomissen har formodentlig gjort det samme regnestykke og har heller ikke kunnet få det til at passe helt, men nøjes med at skrive, at der af nye salmer er "henved 150" (Malling VIII 47).

Om Thomissen har gjort samme regnestykke får stå hen, men - nu vi taler om det - hvad er så forklaringen på den overskydende salme? Jo forklaringen er den, *at Puer natus in Bethlehem* og *Et barn er født i Bethlehem* tidligere var trykt hver for sig, mens de i Thomissen er trykt som latinsk-dansk vekselsang vers for vers og derfor kun har ét nummer.

Thomissen har optaget hele reformationstidens salmedigtning som vi kender den fra de tre forudgående salmebøger. Af oversættelser dog kun én af hver salme (med et par undtagelser), nemlig den der brugtes i Frue Kirke i København, hvor han var præst, den blev jo i øvrigt også liturgisk mønsterkirke. De første evangeliske danske salmer er overvejende oversættelser fra tysk, i flere tilfælde kender vi to eller tre oversættelser af samme tyske salme. Thomissen vil altså kun have én "for enigheds skyld". De som ikke optages glider dermed ud og forekommer ikke mere, f.eks. flere af Arvid Pedersens. Claus Mortensens tilsvarende var åbenbart indsunget. Thomissen udelader desuden prosaoversættelser af de bibelske salmer, hvoraf der jo var flere i de tidligere salmebøger.

Resultatet bliver altså, at han fra disse har optaget ialt 123 salmer. De fordeler sig således - og det har en vis interesse:

Fra Malmøsalmebogen 1529 er optaget	54
Af de nye salmer i Malmøsangbogen 1533 er optaget	27
Af de nye salmer i En Ny Psalmebog 1553 (Tausen)	42
Ialt	123

Vi ser, at en væsentlig del af reformationssalmerne allerede er oversat i 1529. Det er også fortrinsvis dem, der går videre i Kingos Salmebog 1699, medens adskillige af dem fra En Ny Psalmebog 1553 glider ud. Om denne skal jeg lige sige, at den med sine tre tillæg må være trykt allerede i 1544, så at den bevarede udgave fra 1553 må være et senere uændret optryk. Den blev i øvrigt i de følgende år optrykt 4 gange i Lybæk, inden Th udkom i 1569. Det drejer sig om optryk, kun en enkelt salme er tilføjet. (Th.s nye salmer stammer altså fra perioden 1544-1569).

Thomissens Salmebog 1569 er den første officielle af kongen påbudte salmebog, de tidligere var alle såkaldte bogtrykkersalmebøger.

Af nye salmer er der altså 146. Der er her stadig mange tyske oversættelser, men også en del fra den katolske tid er nu genoptaget, kristeligt forvendt, som det hedder. Endelig lægger vi mærke til de mange salmer af dansk oprindelse. Det er folk af alle stænder, der nu begynder at skrive salmer. Der synes at være en overvægt af nye salmer. De fik også i den følgende udvikling frem til Kingo 1699 en krank skæbne

sammenlignet med de ældre. Måske har Thomissen været for ukritisk og taget alt med. Hans egne salmer og oversættelser fylder også godt, de udgør ca. 1/3, og nogen stor poet var han ikke.

Det er interessant at undersøge, hvor mange af Th.s nye salmer, der optages i Kingo 1699 (K), den næste autoriserede salmebog.

Kingo har 300 numre.

Fra Th er optaget	123
Fra tiden mellem Th og Kingo	82
Kingo-salmer	87
Søren Jonæsøns salmer	8
	300

123 af Th.s salmer går altså videre til K. Af disse 123 hører de 73 til de gamle salmer i Th, mens kun 50 af de nye optages, altså en halv gang flere af de første. Men forholdet bliver mere grelt, når vi husker på det store antal af nye salmer i Th, nemlig 146 i forhold til 123. Af de 123 gamle salmer i Th optages altså 73 i K, af de 146 nye kun 50. Summa summarum: Det er fortrinsvis reformationstidens kernesalmer, der overlever.

Hele Kingos Salmebog optages i Pontoppidans Salmebog 1740. Her er desuden føjet et stort antal nye til (i alt 259), bl.a. de nye pietistiske salmer.

Med oplysningstiden sker der et virkeligt brud i den danske salmetradition i de officielle salmebøger. De gamle salmer fra reformationstiden, ortodoksiens og pietismens tid bliver udeladt eller omdigtet i tidens ånd, og der optages et stor antal nye, især af Madam Boye, som udtryk for oplysningens eller rationalismens kristendomsopfattelse. Det begynder med Guldbergs Salmebog 1778 og er fuldt gennemført i Evang-kr. Psalmebog 1798. Det drejer sig her om de kongerigske salmebøger. Udviklingen forløber anderledes i Slesvig. Det må vi her forbigå.

I det 19. årh. med de religiøse nybrud får man atter sans for den gamle salmetone. Hvad den foregående periode havde kaldt forældede og hebraiske udtryk, blev nu atter kristne grundsandheder, medens til gengæld rationalismens salmer nu føltes som forældede og kristeligt underlødige. Man begynder at tage de gamle salmer frem igen, enten gendigtet og nyoversat af Grundtvig og andre, men i nogle tilfælde bruges atter den gamle danske salmetekst, sprogligt revideret, eller nænsomt støvet af, som Malling siger. I de officielle salmebøger, Roskilde Konvents Salmebog 1855 og Kirke og Hjem 1898 og i mange tillæg kan vi følge, hvorledes de gamle salmer, også fra reformationstiden, i stigende antal optages påny. Denne udvikling er fortsat indtil vor

seneste salmebog fra 1953. Den indeholder f.eks. 6 salmer af Luther, som ikke findes i Kirke og Hjem.

Jeg vil nævne dem her, og så skal de være med til at rejse spørgsmålet, om der i arven fra reformationstiden stadig er salmer, der fortjener at blive taget op på ny i en kommende salmebog.

Vi begynder med nr. 754, den sidste i salmebogen, den gamle fredssang: *Forlen os freden, Herre nu*. Grundlaget er Luthers *Verleih und Frieden gnädiglich*, en oversættelse af den middelalderlige freds-antifon "Da pacem domine in diebus nostris. Quia non est alius, qui pugnat pro nobis, nisi tu deus noster". Den var med den tilhørende kollekt meget udbredt i middelalderkirken, også i Danmark.

Luthers vers er fra 1529. En dansk oversættelse med to tildigtede vers kendes fra 1533, med overskriften "Da pacem, en sang at bede om fred med". Palladius (Danske Skrifter V 126) siger i Visitatsbogen til sine sjællændere, at de i stedet for at "pladre" det gamle "Hil Maria" skal bede: "O Herre Gud, giv os fred i vore dage, fordi der er ingen anden mere, som for os kunne stride, end du selv, vor Gud alene". Det er temmelig nøjagtigt, han citerer efter 1. vers.

Fredssangen var meget yndet i den gamle danske kirke og brugtes ofte som udgangssalme. Den beholdt sin plads i salmebogen indtil rationalismens tid og er altså nu genoptaget, væsentlig efter Uffe Hansens bearbejdelse. Om salmens udbredelse og anvendelse kan man læse hos Malling. Om den nye salme findes i HM 1977 31-36 nogle kritiske bemærkninger af Bent Noack og Jens Lyster med forslag til tekstændringer.

Jeg nævnte, at sangen også var meget udbredt i den danske middelalderkirke, og selv om dette ikke skal være en kirkehistorisk forelæsning, kan jeg ikke bare mig for at fortælle, at Da pacem med tilhørende kollekt indgår i den fredsandagt, som ærkebiskop Peder på Helsingborgkoncilet i 1345 bestemte fra nu af skulle holdes efter højmessen i alle kirker i den nordiske kirkeprovins. Der gøres rede for de liturgiske sange og læsestykker, der indgår i denne fredsandagt, som skal synges for højalteret med tændte kærter og vokslys og med bøn til Gud om fred og om afhjælpning af kirkens nød. Denne fredsandagt - datidens form for fredsmarch - finder vi også i Missale Lundense 1514 og i den tilsvarende messebog for Roskilde stift 1522. Den er altså blevet indført.

Den næste af Luthers nyoptagne salmer er nr. 442, *Midt i livet er vi stedt, udi dødens våde* (Malling III 315). *Media vita in morte sumus* var en af de mest udbredte sange i middelalderen. Luther oversatte den i 1524, *Mitten wir im Leben sind, mit dem Tod empfangen*, med to tildigtede vers. Den senmiddelalderlige døds- og helvedesangst

forbindes her med fortrøstningen til Gud. Der kendes to danske oversættelser, den første fra 1529, *Men vi lever på jorden her, med døden er vi omfangne*. Den blev ikke optaget i Kingo og gled dermed ud af den kongerigske tradition. Den optoges senere i de sønderjyske salmebøger, og dernæst fremkom en ny oversættelse i det af Ludwigs, Severinsen og Widding udgivne Tillæg til Kirke og Hjem, 2. udg. 1931, og det er denne oversættelse, der nu er optaget i DDS.

Den 3. nye Luthersalme er nr. 117, *Med fred og fryd jeg farer hen* (Malling III 296). Simeons lovsang, Nunc dimittis, (Lukas 2, 29-32) var fast led i den daglige tidesang. Desuden havde den naturligvis sin faste plads ved Marias renselsesfest (kyndelmisse) 2. februar. Luthers *Mit Fried und Freud ich fahr dahin*, i alt 4 vers, er fra 1524. Temaet er det samme som i den foregående sang, døden, men stemningen er her en helt anden, den gamle Simeons fredfyldte glade og frimodige bortgang. Den blev i ældre tid sunget ved de fleste begravelser. Det var iflg. Palladius' Visitatsbog også den, som de 29 ålefiskere sang, da de kyndelmisse aften 1543 druknede ud for Saltholm, da isen brast under dem.

Dens historie i salmetraditionen er den sædvanlige. Den beholdt sin plads i salmebogen indtil Kingo og Pontoppidan og blev derefter udeladt. Grundtvigs gendigtning blev optaget i flere tillæg, men er altså først nu optaget i salmebogen.

Den sidste af de 4 Luthersalmer er nr. 298, *Var Gud ej med os denne Stund* (Malling V 93), Luthers gendigtning af Sl. 124, *Wär Gott nicht mit uns diese Zeit*, fra 1524. Den er oversat 1529 til *Var Gud ikke med os denne Tid*. Den blev stående i salmebogen til og med Kingo og Pontoppidan. Grundtvig tog den frem på ny, hans oversættelse blev optaget i flere salmebogstillæg, men ikke i Kirke og Hjem. Først nu har den atter sin plads i salmebogen.

Der er omvendt én Luthersalme, som fandtes i KH, men nu er gledet ud og heller ikke findes i den tyske salmebog i dag. Det er Luthers gendigtning af Sl. 128, *Wohl dem, der in Gottes Furcht steht*. Den er fra 1524 og blev hurtigt oversat til dansk. Den handler om ægteskabet og hjemlivet og blev meget anvendt som bryllupssalme. Grundtvigs version *Lyksalig, hvo som frygter Gud* er nr. 442 i KH, men kom altså ikke med i DDS. Malling (III 277) siger om den: "den er frodig og fuld af poesi. Hvis vi ikke efterhånden havde fået en sådan ulyksalig sans for det komiske, kunne den i dag have stået i DDS, men det gør den altså ikke".

Hvad er der dog i vejen med denne salme? Jo se selv efter - altså i KH 442 (se foto næste side!): Den giver en idyllisk skildring af ægteskabet og af hustruen, der ikke stemmer med nutidens parforhold, hvor også kvinden - efter sigende - ikke bare vil være sin mands kone, men vil have sin egen identitet.

Hvor Bønnen faar Magt,
staa Guds Engle paa Vagt.
3. Til ham, som var buden ved Kanas Brudefærd,
Mens Tiderne skifte, I holde jer nær!
Velsignet hver Plet, som Jesus kalder sin,
Hvor Herren vil dvæle, kan Vand vorde Vin,
Og Freden staar Vagt
over Hjerternes Pagt.
4. Gud skærme jer Vandring, til Livets Sol gaar ned,
Det lyser paa Vejen, at Gud er Kærlighed!
Han lede jer Fod til Kongeborgen hen,
Hvor ingen, som mødes, skal skilles igen,
Hvor alt er fuldbragt
ved Guds Kærligheds Magt.

(Mel. Fra Himlen kom en Engel klar.)

442.*) Lyksalig, hvo som frygter Gud,
Og har for Øjne Herrens Bud,
Ham klæder alt i Verden smukt,
Han nyder glad sit Arbejds Frugt.
2. Ham skænker Gud et stille Liv,
Ham skænker Gud en Venneviv,
Han ej, som enlig Spurv paa Tag,
Sørgmodig sidder Nat og Dag.
3. Hans Hustru blomstrer i hans Bo,
Som paa Solsiden Ranker gro,

*) Ps. 128.

Hans Børneflok med blide Kaar
Som Ymper i en Abildgaard.
4. Velsignelse, al Jordens Tarv,
Velsignelsen er deres Arv,
Velsignede af Himlens Gud,
Staar Sønnen Brudgom, Datter Brud.
5. Gudfrygtig Mand i Oldings-Aar
Omkranse skønt de hvide Haar,
Naar Bedstefader paa sit Skød
Ser Børnebørn med Kinden rød.
6. For ham gaar Solen dejlig ned,
Han sover hen i Herrens Fred,
Vejviser er hans Vandringsstav,
Hans Støv velsignes i sin Grav.
7. Og hvad er ligt en Moders Lyst
Med Søn og Datter ved sit Bryst,
Naar Naadens Sol i Herrens Fred
Omstraaler hendes Kærlighed.
8. Og hvilken Blomst har Duft saa sød,
Som Moder from i Liv og Død!
Hun er en Blomst i Edens Bed,
Som dufter i al Evighed.

(Egen Melodi.)

443. Vi ønske nu vor Brudgom og Brud
Gud Faders evige Naade;
Han give dem Lykke Livet ud
Og vende fra dem al Vaade!
Gud fri eders Ægteskab og Hjem
Fra Djævelens falske Snare,

Tilbage til de 4 nyoptagne Luthersalmer. De kunne jo tyde på, at der blandt de salmer, der er gledet ud, endnu kan være værdier, der bør tages frem på ny. Det er vel også i nogen grad tilfældigt, om en gammel salme hentes frem igen og får et nyt liv. Det afhænger ikke blot af dens indhold og genre, om der er brug for en salme af denne art, men i høj grad også af den sprogdragt, hvori den fremtræder. Sproget skal være moderne og engagerende, ikke gammeldags og uvedkommende. Det ville sikkert være en god idé at bede en moderne digter om at gendigte nogle udvalgte gamle salmer på nutidsdansk. Jeg nævnte før det Tillæg til Kirke og Hjem, som Ludwigs, Severinsen og Widding udgav i 1913, med en forøget 2. udgave i 1931. Det var meget omfattende og fik stor betydning og udbredelse. Her er også adskillige af reformationssalmerne, der senere gled ud af traditionen, søgt gendigtet eller fornyet af Widding. Det forekommer mig dog, at sproget ofte er mærkeligt mat og kunstigt.

At det i nogen grad er tilfældigt, hvad der bevares, hvad der udelades, og hvad der tages op på ny, kan vi få bekræftet ved at undersøge, hvad der findes af danske salmer i svenske og finlands-svenske salmebøger. Her finder vi flere danske salmer, som ikke eller ikke længere har hjemstavnsret i den danske salmebog (det omvendte er naturligvis også tilfældet).

Jeg vil her blot nævne ét interessant eksempel fra den finlandssvenske salmebog. *Løft op dit Hoved al Kristendom* af Søren Kjær, borgmester og tolder i Kolding, findes hos Thomissen og er dateret 1564. Den var med i Kingo og Pontoppidan, men blev så udeladt, og Grundtvigs *Rejs op dit hoved al kristenhed* er ikke en fornyelse af denne. Men udgiverne af det nævnte Kirke og Hjem tillæg mente, at slutningsverset godt kunne stå alene og optog det (nr. 925). Det lyder, uændret fra Thomissen:

Forgange skal baade Himmel og Jord.
Aldrig forganger Guds hellige Ord,
Det vil evindelig blive.
Thi lader os af ret Hjertens Grund
Det høre og gemme i allen Stund,
At vi maa evig leve.

Det blev herfra optaget i de senere tillæg og 1951 i Prøvesalmebogen (nr. 378). Men denne var for stor, noget måtte udelades, og verset kom ikke med i DDS 1953.

Med Kirke og Hjem tillægget 1913 nåede verset til Finland, hvor Alfons Takolander oversatte det til det nye tillæg 1928, der har flere danske oversættelser, og herfra optoges det i den finlandsvenske salmebog af 1943 (nr. *198 Förgås skall himmel och skall jord*).

Nye salmer! - det har jo været parolen i snart mange år. Men man bør også rette blikket bagud og spørge, om der er noget af det, der af en eller anden grund er blevet kasseret, der alligevel indeholder sådanne værdier, at det efter en passende renovering kan eller bør bruges på ny. Af Thomissens 268 numre er der endnu ca. 50 tilbage i vor salmebog i dag. Det er næsten 20%, og det er en ganske pæn overlevelsesprocent efter 400 år. Ganske vist er jo mange af dem gendigtet af Grundtvig, så det ikke er den samme tekst, men dog den samme salme.

Vort spørgsmål her i dag er altså, om der i de resterende 80% er noget, som atter bør hentes frem. Nu er det klart, at det er en ganske uoverkommelig opgave at besvare, når der kun er tale om en enkelt forelæsning, hvad enhver ved nærmere eftertanke sikkert vil være enig med mig i. Jeg har derfor, uden at spørge nogen om forlov, valgt at begrænse min opgave på en efter eget skøn fornuftig måde, idet jeg vil holde mig til Luthersalmer alene.

Luthers salmer blev jo mønster og forbillede for de følgende lutherske salmedigtere, ligesom de udgør grundstammen i de salmebøger, der nu fremkom. Alt dette turde være velkendt for denne forsamling, så det behøver jeg ikke komme nærmere ind på.

Han har ikke skrevet særlig mange. I alt ca. 37. Og læg mærke til: Luther skriver ikke moderne salmer eller nye salmer. Det drejer sig mest om gendigtninger af Davidssalmer og andre bibelske sange, endvidere gendigtninger af de latinske hymner og sange og af middelalderlige tyske sange, kun ganske få er helt frie. Altså egentlig ikke noget nyt, men en fornyelse af den gamle sang, på folkets sprog og på vers, som folk kunne synge. Det største antal, ca. 25, er fra 1524, som er det store salmeår i tysk reformationshistorie. De resterende kommer jævnt fordelt over de følgende år næsten lige til Luthers død.

Luthers salmer blev hurtigt udbredt. Snart når de også til Danmark, formidlet over det nordtyske kulturområde, altså i plattysk sprogdragt, hvilket også præger flere af de danske oversættelser. Hans Thomissen siger i sit forord 1569, at den fromme mand Hr. Claus Mortensen i Malmø i 1528 udsatte nogle tyske salmer på vort danske mål og lod ved prenten i Malmø den første danske salmebog udgå. Den er desværre tabt, men den forøgede udgave fra 1529 er bevaret. Her finder vi et stort antal af Luthers salmer. I Thomissen 1569 er de alle oversat.

Det gik med Luthers salmer som med de øvrige fra reformationstiden. I rationalismens salmebøger blev de udeladt eller omdigtede til ukendelighed, men fra det 19. årh. bliver de i stigende grad optaget på ny. Salmebogen i dag har ifølge forfatterregistret 20 Luthersalmer. Vi kan dog trække én fra: nr. 95 *En sød og liflig klang* er ikke af Luther. Den senmiddelalderlige latinsk-tyske sang *In dulci jubilo, Nun singet und seid froh* blev bearbejdet til optagelse i Klugs Wittenbergsangbog og yderligere bearbejdet i Babsts Leipzig salmebog 1545, hvorfra den er oversat i Thomissen. Det antoges tidligere, at Luther skulle have redigeret Babst 1545. Det er for længst opgivet, og ligeledes, at han skulle have haft noget med denne salme at gøre.

Vi har altså 19, eller ca. halvdelen af de 37 Luther-salmer, og det giver god mening at spørge, om der ikke i denne anden halvdel er nogle, vi kunne bruge, forudsat naturligvis at de får en tilfredsstillende sproglig form.

Nu skal det straks siges, at nogle af Luthers salmer er så tidsprægede og særprægede, at de næppe ville gøre sig i dag. Det er nærliggende at gå til den tyske salmebog i dag for at se, hvor mange Luthersalmer den har. Her har der naturligvis også fundet en naturlig afgang og udvælgelse sted i tidens løb. Evangelisches Kirchengesangbuch (EKG) har - foruden dem vi også har - yderligere 10 salmer af Luther, som jeg her kort vil nævne og som for den seriøst interesserede er værd at overveje en gang til:

1. *Es wolle Gott uns gnädig sein*. Sl. 67. 1524. EKG nr. 182. Malling III 491.
Nu er os Gud miskundelig i Malmømessen 1529 - til Kingo-Pontoppidan. Meget benyttet i ældre tid. Nyoversat af Widding i KHT (Tillæg til Kirke og Hjem 1913) og af Harald Vilstrup og Niels Møller. Drøftet, men ikke optaget i DDS. Det samme gælder flere af de følgende.

2. *Nun komm, der Heiden Heiland*. EKG nr. 1. Malling III 142.
Veni redemptor gentium. Ambrosius. Luther 1524. Egentlig julehymne, men brugt som adventshymne. Dansk Th 1569 nr. 1. *Kom Hedningers Frelser sand*. Til Kingo-Pontoppidan. Flere moderne oversættelser. "Der blev imidlertid ikke plads i DDS til denne gamle julesang, en af kristenhedens ældste" (Malling).

3. *Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand*. EKG 77 Malling III 72.
1524 Påskesang. Dansk 1529 (Arvid Pedersen). *Jesus Christ wor frelsermand, then ther døden offuerwand.* Til Kingo-Pontoppidan. (Findes ligesom adskillige af de øvrige endnu i den nordslesvigske salmebog 1889, hvilket ikke anføres her, hvor vi må holde os til den kongerigske tradition).

4. *Gott der Vater wohn uns bei*. EKG 109. Malling II 102.
1524. Trinitatissang. Dansk 1529, *Gvd fader bliff tw nw med oss*. Til Kingo-Pontoppidan. Restaureret af Widding i KHT, *Gud, vor Fader, staa os bi*.

5. *Gott sei gelobet und gebenedeiet, der uns selber hat gespeiset*. EKG 163. Malling II 98. - Nadversalme. 1524. Malmømessen 1529, *Gud wære loffuit oc benedidet, som oss sielff haffuer bespijset*. Til Kingo-Pontoppidan. Flere nye oversættelser (Widding i KHT 834, Vilstrup, Uffe Hansen), men ikke optaget i DDS.

6. *Jesaja dem Propheten das geschah*. EKG 135.
1526 Luthers gendigtning af Sanctus. Dansk 1533. Ikke optaget i Kingo.

7. *Dies sind die heilgen zehn Gebot*. EKG 240. Malling II 144.
1524. Budordssang. Af Luthers to dekalogsange er denne oversat 1533 og *Mensch, wilt du leben seliglich* 1529. De blev begge udeladt af salmebogen i rationalismens tid og er ikke senere genoptaget.

8. *Vater unser im Himmelreich*. EKG 241, Malling IV 55.
1539. Fadervorsalme. Dansk oversættelse i En Ny Psalmebog 1553, *Fader vor vdi Hiemmerig*. Til Kingo-Pontoppidan. Grundtvigs gendigtning optaget i flere tillæg, og DDS 742,4 har som bordvers optaget to trediedele af Grundtvigs 5. vers. Regnes af nogle for Luthers bedste salme, men "katekismussalmerne står i vore dage ikke så højt i kurs" (Malling).

9. *Christ unser Herr zum Jordan kam*. EKG 146. Malling III 194.
1541. Dåbssalme. Oversat af Hans Thomissen, *Christus kom selff til Jordans flod*, i Th 1569. Var i lang tid eneste dåbssalme. Til Kingo-Pontoppidan. Grundtvigs gendigtning optaget i flere tillæg. I Prøvesalmebogen 1951 nr. 125.

10. *Der du bist drei in Einigkeit*. EKG 352. Malling IV 41.
1543. Aftensang. Efter den middelalderlige hymne *O lux beata trinitas*. Dansk i Th 1569, *O du Trefoldig enighed*. Indtil Guldbergs Salmebog 1778. Foreslået til optagelse i DDS med titlen *O hellige Treenighed* i Forslag til salmebog udarbejdet af Midtjysk Salmekonvent 1947 nr. 658.

EKG har endnu en Luther-tekst. Til et skrift af Johan Walther skrev Luther i 1538 en morsom poetisk fortale, "Vorrede auf alle guten Gesangbücher". Af dette digt, der tilskrives "Frau Musica", har man i nyere tid udskilt de sidste 16 linier til en lille sang på fire vers, *Die beste Zeit im Jahr ist mein*. EKG 452. Især benyttet ved børne- og ungdomsgudstjenester.

POUL DAM

Salmernes naturbilleder - nogle oversættelsesproblemer

Der er så mange fugle og blomster i den bog, skal en tysk biskop have indvendt mod den nordslesvigske salmebog. Iagttagelsen er præcis, men indvendingen meningsløs: det forhold, at danske salmer meget ofte associerer ud fra naturindtryk, gør dem tit til bedre poesi end mere cerebrale tekster.

Men det betyder også, at det er svært at overføre danske salmer til lande, hvor folket har væsentligt anderledes naturoplevelser. Danske naturinspirerede salmer har selvsagt næsten altid specifikt danske forudsætninger - naturen som helhed, floraen, faunaen og årstiderne. Selv i vore nordiske nabolande giver dette problemer.

Som eksempel tager jeg to af Grundtvigs mest kendte salmer: Nr. 247 - *I al sin glans nu stråler solen* og nr. 677 - *Nu falmer skoven trindt om land*. Ingen af dem er kommet med i den islandske eller den finlands-svenske salmebog. Den svenske salmebog medtager ingen oversættelser af de to salmer, men den danske originaltekst til nr. 247 er optaget som nr. 643. I den norske salmebog er nr. 247 med meget få ændringer oversat til bokmål og optaget som nr. 222 (sidste strofe udeladt). Naturbilledet i denne salme kan vel genkendes i det sydligste Norge, men ikke nordpå. Nattergalen er mig bekendt sjælden i Norge.

Færingerne har løst problemet med de meget danske naturbilleder ved at erstatte dem med færøske, der kan lægge op til den samme forkyndelse.

Grundtvigs pinsesalme tager sit udgangspunkt i det danske forår: *Nu kom vor pinseliljetid*. Der kan den færøske oversættelse (nr. 229 i den færøske salmebog) ikke være med. Linjen bliver til: *Nu kom Guds nåde mild og blid*. Endnu sværere bliver det i næste strofe, for færingerne har jo hverken skove eller nattergale. Nattergalen må skiftes ud med skærpiberen, der også er en trækfugl. Og i tredje strofe kan ånden ikke vifte himmelsk gennem løvet, men bevæger sig hjemligt mellem fjeld og strand. Det færøske forårsbillede er imidlertid lige så velegnet som det danske som introduktion til salmens hoveddel, der nøje følger Grundtvig. Oversætteren Rólant Lenvig har skabt en færøsk salme med samme forkyndelse som den, der findes i den danske original.

Efterårssalmen har krævet større ændringer. De fire første strofer i den færøske form (nr. 541) skildrer efteråret på Færøerne: Nu hvidner fjeldets tinder og gulner dalens græs, de sidste strandskader (den færøske nationalfugl *tjaldur*, der er forårets bebuder) fløj bort i tusindtal, fuglefjeldene er øde og tomme, høet er kommet i hus, og lam og moderfår er bragt hjem til indmarken. Og derefter går salmen - som Grundtvigs,

men frit formuleret - over til at takke for alt, hvad året har givet, og den slutter med tre strofer, der bygger på Grundtvigs strofe 6 og 7.

Ændringerne er så omfattende, at det må være en smagssag, om man vil kalde den færøske salme for en oversættelse, en gendigtning eller en selvstændig, blot Grundtvig-inspireret, tekst. Den færøske salmebogs note henviser til Robert Joensen og tilføjer i parentes leysliga - dvs. frit. At Grundtvigs sigte med salmen som en høst- og takkesalme er bevaret, er dog klart, og versemålet er uændret. Der henvises til Nebelongs melodi, som det vel heller ikke er lykkedes at få udryddet her i landet.

Disse to eksempler viser, hvad der kan komme ud af et alvorligt arbejde med tekster, der har "fremmede" forudsætninger. Naturbillederne er skiftet ud, men de færøske digtere har forstået deres funktion i de oprindelige tekster, og det har gjort det muligt for dem at bevare sammenhængen mellem naturbillede og forkyndelse. Måske skyldes det også, at færingerne på grundlag af egne indtryk har kunnet se de danske naturbilleder for sig og derfor har kunnet gennemskue den danske digters associationer.

Ganske tilsvarende problemer kan opstå, når man forsøger at overføre fremmede salmer til dansk. Jeg tager to eksempler - begge fra svensk, som jeg har det nærmeste forhold til.

Først C.D. af Wirséns *En vänlig grönskas rika dräkt* (den svenske salmebog nr. 201). Af Wirsén hører ikke til Sveriges største digtere, og det er ikke svært at finde mangler ved denne salme, men dels er der en køn melodi, dels er der både nogle nette sommerbilleder og en rimelig forkyndelse i teksten. Det er derfor forståeligt, at flere danske digtere har givet sig i lag med oversættelsesopgaven.

I Tillæg til den danske salmebog er (som nr. 895) medtaget K. L. Aastrups form *Den blide maj med sommergrønt*. Den er lagt tæt op ad den svenske original, men Aastrup har haft besvær med naturopfattelsen. Den korte svenske sommer med blomsterenge, der først bliver slået omkring 1. juli, og som derved fremmaner billedet af overvættes blomstring og efterfølgende afhøstning, er tilsyneladende ikke rigtigt gået op for ham. Og konklusionen hos af Wirsén:

I paradis/ han, huld och vis,/ mig sist skall omplantera,/ där intet vissnar mera.
bliver til Aastrups:

I Paradis/ han, huld og vis,/ en plads mig lader have/ og der er ingen grave.

Hvor af Wirsén vender tilbage til naturens kredsgang i paradis, har Aastrup erstattet billedet med en lidt flad formel om det evige liv. Måske er ændringen teologisk begrundet, og det vil jeg ikke indvende noget imod, men denne slutning ændrer for mig at se det, som har været af Wirséns tanke med salmen, sådan at der til

trods for troskaben i det allermeste af teksten næppe nok er tale om en oversættelse. Det er tilmed sådan, at der ikke nogetsteds i de tidligere strofer lægges op til talen om grave.

Det er mit indtryk, at Johannes Johansens oversættelse har fået større udbredelse. Dens første linje lyder *Det dufter lysegrønt af græs*, og om den er der ikke andet at sige, end at græs kun dufter, når det er nyslået, så vi er ikke længere i naturen, men i parcelhushaven eller på fodboldbanen. Johansen har kun taget de tre første strofer med, og det gør det rimeligt, at han kalder den en sommersalme. Af Wirsén har åbenbart lagt stor vægt på de sidste to strofer, der handler om efteråret og det evighedshåb, der findes på trods af sommerglansens forgængelighed, men den tanke har Johansen ment at kunne klare med et par linjer i tredje strofe, der troligt gengiver af Wirséns form, men som hos ham lægger op til og udbygges i de to sidste strofer. Det naturbillede, som hos af Wirsén begynder lyst og ender trist, begrænses af Johansen til det lyse forsommerbillede med en vemodig krølle på halen. Det er en nydelig lille sag, men tro mod af Wirsén kan man ikke sige, at den er.

Jeg har selv forsøgt mig med en gendigtning, som hidsættes her - ikke fordi jeg anser den for at være bedre end den omtalte, men fordi den i en vis udstrækning kan illustrere de her gengivne overvejelser.

Hvilket personligt forhold C.D. af Wirsén havde til naturen, ved jeg ikke, men det er mit indtryk, at det var temmelig litterært. Hans ordvalg er ret klichéagtigt og traditionelt. Man kunne for så vidt godt holde sig til det i en oversættelse, uden at dette ville vække anstød. Der er danske poeter nok, der har skrevet på samme måde. Det tilfredsstillede mig dog ikke, så jeg gendigtede salmen ud fra to grundideer: Dels blev den første strofes naturbillede givet med det tidlige forår som udgangspunkt. Derved kom salmen til at beskrive årets gang fra vår til høst. I denne form kan den ikke forveksles med en sommersalme, men er blevet en forårssalme med sommerforventning og efterårserkendelse. Perspektivet er blevet længere, og det lader pointen i slutningen træde tydeligere frem - sidste linje fører tanken tilbage til de første. Dels prøvede jeg at se årstidernes gang ud fra mine egne indtryk fra vort fritidshus, en gammel gård i Småland med en typisk bondehave tæt ved skoven. Det har ikke gjort salmen mere "dansk", men den blev mere nærværende og ægte for mig og min familie. Og bør man ikke først og fremmest skrive ud fra sin egen tilværelse? Kan andre trods alt hente noget, er det godt, men der kommer let noget kommercielt ud af at ville skrive på grundlag af hypoteser om andres behov.

Ud fra disse overvejelser nåede jeg foreløbig til følgende resultat:

Nu lysner grønt den sorte jord,
snart smykkes mark og vænge,
og brisen hvisker blide ord
til sarte blomsterenge,
så vårsol skær,
udsprungne træ'r
og lette bølgers ynde
kan sommeren forkynde.

Og efter vårens fugletræk
de vævre fugles viser
fra skovens dyb og havens hæk
vor sommerlykke priser.
Den glade sang
med salmeklang
blandt liljer og pæoner
fra deres struber toner.

Men da, min Gud, som gør vor jord
så smuk i disse stunder,
lad mig erindre dine ord
og nådens store under.
Alt kød er hø,
hver blomst skal dø,
og tiden alt fordriver;
men Ordet evigt bliver.

Snart tørrer jo de sidste bær,
og bøgens blade fældes.
Kun du alene, Herre, er
en kraft, der aldrig ældes.
Et evigt liv
mig, Herre, giv,
som aldrig vil forkomme,
skønt eng og mark er tomme.

Skal end hver sommers glans forgå
og fejes bort af tiden,
med Gud mit venskab vil bestå;
det visner aldrig siden.
I paradis
han mild og vis
en evig vår forjætter
og mig til spiring sætter.

Carl David af Wirsén 1889
Poul Dam 1993-96

Man bør kunne skrive sådan, at forklarende noter ikke er nødvendige, men noget siger mig, at første linje i fjerde strofe får nogle til at studse. De tørre bær er imidlertid korrekte nok, for adskillige vilde bær, der tjener til føde for vinterens trækfugle nordfra og for standfuglene, tørrer netop ind. I naturens husholdning er jordbær og hindbær ikke de vigtigste. Pæonerne og liljerne i anden strofe er ikke kommet med på grund af rimnød, men fordi de er typiske indslag i de gamle bondehaver. Den allersidste linje er naturligvis inspireret af originalens tanke om omplantning i paradis, hvor intet visner mere, men for en streng betragtning minder den måske for meget om romantikkens "evige genfødelse i naturen".

Mit andet eksempel er Anders Frostensons *Guds kärlek är som stranden och som gräset* (den svenske salmebogs nr. 289).

Den har Jens Lyster oversat så smukt og skrevet så godt om i et tidligere hæfte af *Hymnologiske Meddelelser* 1996, at det kan virke anmassende at ville føje noget til, men for mig at se er der et problem med hensyn til salmens naturbillede. For danskere vil den svenske strand ofte være identisk med skærgård, og Jens Lyster taler da også om "denne løst henkastede skitse til et natursceneri, som for mange vil give mindelser om den svenske skærgård". Der er imidlertid - for det første - andre kystformer i Sverige, ja, den virkelige skærgård er ikke engang den hyppigste. Og for det andet forekommer det mig mindre sandsynligt, at Anders Frostenson har tænkt på en skærgårdskyst. Han er jo født midt i landet, i det nordlige Skåne nær ved Smålandsgrænsen, og studerede siden i Lund. Hans første og måske derfor vigtigste strandoplevelser er sandsynligvis blevet indhentet ved Skånes kyster, ved Laholmsbugten, hvor Båstad ligger, ved Hanöbugten eller hvorfor ikke ved Øresund eller på sydkysten. Alle disse steder er der "vind och vidd" og meget græs, og ser man parallelt med kysten, fortoner den sig i det usynlige fjerne. Uendelighedsassociationen kan derimod ikke bygge på en skærgårdsoplevelse. Så længe man ikke er ude i "havsbandet", er skærgården tværtimod lukket - ø bag ved ø stænger af for udsynet - og fra de yderste øer og holme, der for øvrigt er nøgne, er det havet og ikke stranden, som giver følelse af uendelighed. Også Lovö, hvor Anders Frostenson var præst i mange år, er lukket inde. Det er en frodig ø i Mälaren, måske bedst kendt fordi Drottningholm ligger på den. Dens natur kan ikke give de associationer, som bærer salmen.

For god ordens skyld tilføjer jeg mit eget forsøg på at gengive Anders Frostensons salme. Jeg anser det bestemt ikke for at være bedre end Jens Lysters, men det er i hvert fald anderledes på visse punkter.

Guds kærlighed som vindomsuste strande
når længre ud, end noget øje ser.
Han gav os frihed til at bo og bygge,
at sige "ja" til Gud og sige "nej".
Guds kærlighed som vindomsuste strande
når længre ud, end noget øje ser.

Vi ber om frihed, så vi selv kan vælge,
en frihed, vi kan skabe noget med,
slet ingen tomhed, men et bed for drømme,
en jord, hvor træ'r og blomster kan slå rod.
Guds kærlighed ...

Men der er stadig mure os imellem,
kun gennem gitre opnår vi kontakt.
Vort fængsel bygges op af angstens mursten,
vor fangedragt er et forkrampet jeg.
Guds kærlighed ...

Så døm os, Herre, og benåd os siden.
I din barmhjertighed vor frihed bor.
Med den din kærlighed skal evigt vandre
blandt alle mennesker og folkeslag.
Guds kærlighed som vindomsuste strande
når længre ud, end noget øje ser.

Anders Frostenson 1968
Poul Dam 1993-96

LISBET FOSS

Paul Gerhardt - eine hymnologisch-komparative Studie

Aus dem Dänischen übersetzt von Monika Wesemann. Museum Tusculanum Press. University of Copenhagen 1995. 290 sider. 330 kroner.
(I stedet for en anmeldelse har vi fået forfatterens og forlagets tilladelse til at gengive det afsluttende danske resumé af Lisbet Foss' "Paul Gerhardt - eine hymnologisch-komparative Studie")

Med afhandlingens indledende kapitel "Det Gerhardtske salmeværk under skiftende tiders vurdering - en oversigt og et opgør" skabes der baggrund for den følgende fremstilling. Og allermest fordi sigtet her er en opbrydning af senere tiders isolering af Gerhardtskikkelsen:

Således lægges der ud med erkendelsen af hvorledes Gerhardtsalmerne hurtigt baner sig vej til andre salmebøger; hvortil kommer en serie påvisninger af hvordan digteren hurtigt virker inspirerende på samtidige digterkolleger. Dvs. Gerhardt har på ingen måde i samtidens bevidsthed stået som en mere ukendt, noget inferiør digter. Hvilket gør den efterfølgende kanonisering/isolering nok så forståelig.

Og som slutsten på denne lange udvikling står nu Hermann Petrichs store, biografisk orienterende Gerhardtbog med dens litterære og kirkehistorisk-teologiske isolering af Gerhardt. Hvis "Sonderstellung" netop skulle træde frem under betragtningen af dette århundrede "in seiner dogmatischen und persönlichen Enge."

Og her afprøves da Petrichs synspunkter på en række områder, som særligt forekommer ham at yde ham støtte:

Således søges der med et af Petrich fremdraget Gerhardtsk tysk lejlighedsdigt etableret en modsætning til tidens digtning på området; hvor imidlertid Gerhardts digt viser sig at være af samme type som et tilsvarende af Simon Dach. Ligeledes tages bl. a. Gerhardts sommersalme til indtægt for en specielt udviklet naturfølelse; medens der i virkeligheden er tale om "normalopitzianerens" naturbilleder. Og vel er Petrich ikke blind for, at Gerhardt er påvirket af den opitzianske reform - hvilket viser sig i en sproglig udglatning af et par ældre salmer; men hvor rigtignok Gerhardt får ydet langt mere end hvad der kunne kræves ud fra visse poetologiske minimumskrav. Og ligeledes

skulle også Gerhardt hylde tidens almindelige imitationskrav - og vel at mærke i forbindelse med skoletidens latinske, kristeligt-humanistiske digtning; men hvor dog de anførte eksempler mister deres betydning i kraft af dén samtidige tyske påvirkning som her lader sig påvise. Heller ikke er forholdet bagud til den ældre tyske salme markant. Og særligt træffende er det næppe at opfatte Gerhardt nærmest som arndtianer. Ligesom der frem for det grundige arbejde med selve salmerne i høj grad hos Petrich er tale om dogmatisk/ritschliansk indlæsning. - Men det er iagttagelser, som til gengæld er med til at bane vejen for nye måder at spørge på. Samtidig med at der er givet nogle antydninger af, i hvad retning denne spørgen må gå. Hvorpå følger omtalen af et par arbejder, der peger fremad, forsåvidt blikket her er åbent for forbindelsen med den moderne tyske kunstlyrik; ligesom også enkelte af Gerhardts digte ses at stå i gæld til forskellig digtning fra perioden.

Men meget mere lader der sig heller ikke anføre; formodentlig fordi det meste arbejde kunne synes at være gjort med Petrichs bog. Således kommer det heller ikke i mellemkrigsårenes tyske barokforskning til en egentlig beskæftigelse med Gerhardt; medens dog efterkrigstidens mere retorisk-poetologiske besindelse har sat sig enkelte spor.

Om nogen egentlig placering af Paul Gerhardts salme - litterært som fromhedshistorisk - kan man derfor knapt nok tale. Så lidt som det hidtil er kommet til en mere intens beskæftigelse med det Gerhardtske værk.

Efter det længere introduktionskapitel følger nu det korte "Johann Crügers salmebog og Paul Gerhardts salmer". Hvor det ikke mindst drejer sig om forsøget på en placering i tid og rum.

Og i forbindelse med et overblik over de forskellige udgaver af Crügers salmebog (jfr. også den efterfølgende ekskurs) betones da - bl. a. over for Petrich - året 1647 (udgivelsesåret for de første 18 Gerhardtsalmer) og de nærmest følgende år som Gerhardts digterisk produktive tid. Hvilket vil sige, at hans skaben navnlig ligger inden for den første berlinerperiode. - Hvad den senere produktion angår, kommer det i øvrigt her (jfr. appendiks til dette kapitel) til en tilbagedatering af 4 af Gerhardts salmer.

Men vigtig er formodentlig i denne forbindelse karakteren auf Crügers "nye" berliner-kirkesalmebog, hvor der allerede i 1640-udgaven, foruden den faste stok af ældre salmer, er tale om 38 salmer af Johann Heermann (af en salmebestand på i alt 248 numre). Et tal som for Heermanns vedkommende øges i de følgende år; hvortil i 1647-udgaven føjer sig salmer af blandt andet königsbergerne Werner og Dach.

Og her er det nu et spørgsmål, om ikke Crügers salmebog (Crügers musikalske indsats indbefattet) i så henseende har virket tilbage på digteren - inspirerende og aktualiserende. Som man kunne tænke sig det, ikke mindst når det drejer sig om digterens forhold til Johann Heermann.

Efter med det første kapitel at have neutraliseret en række af Gerhardtforskningens traditionelle anskuelser og åbnet for nye måder at spørge på - hvilket ikke mindst skete under inddragelse af en kontekst -, og efter med kapitlet om den Crügerske salmebog at have konkretiseret denne spørgen i en bestemt retning rejser nu med kapitlet "Nye positioner" spørgsmålet om baggrund og kontekst sig.

Og givetvis må tingene ikke her anskues snævert: teologihistoriske indsigter f. eks. eller fortrolighed med andagtslitteraturen er utvivlsomt af megen værd, når det drejer sig om tolkning af salmer. Hvorfor man også i dette arbejde vil finde synsmåder af den art.

Men det ændrer ikke ved det forhold, at salmen, i langt højere grad end det oftest er sket, lader sig betragte i forbindelse med dens naturlige og for hånden værende kontekst: eftersom det nemlig er et karakteristisk træk ved salmer, at disse i meget høj grad participerer i en tradition eller står i en udveksling med især anden salmedigtning.

Hvad der i og for sig ikke er noget mærkeligt i, allerede i kraft af det emnemæssige og funktionelle fællesskab. Hvortil kommer erkendelsen af, at salmen også i sin tilblivelse har en rytmisk (musikalsk) side, ligesom rytme og melodi ser ud til at være særligt egnede til at kanalisere en påvirkning.

Hvilket lader sig eksemplificere ud fra Gerhardts aftensalme Nun ruhen alle Wälder. Hvor allerede melodiangivelsen (O, Welt, ich muss dich lassen) placerer salmen inden for en bestemt "salmefamilie"; og med den ældre salme som "stamsalme", og, omend i ringe grad, "melodisk forlæg". Men hvor det i langt højere grad er et par moderne salmer inden for samme familie (af Heermann og Fleming), som har haft betydning for Gerhardt. Og her allermest - og i påfaldende grad (og så det kan undre at ingen ellers har været opmærksom derpå) - Johann Heermanns Sterbelied Es nahet sich zum Ende. Hvortil formodentlig også skal føjes en salme af Werner. Foruden et par uden for salmefamilien stående salmer af Buchner og Rist (idet der ligesom i tilfældet Werner synes at være tale om "stordækning", dvs. salmen gør sig gældende også i andre sammenhænge). Hvortil yderligere kommer en Opitz-elegi, samt et digt af Dach.

Men hermed fremstår den Gerhardtske salme som ganske kompleks. Hvilket en oversigt over en serie Gerhardtsalmer og deres formodede forlæg skulle kunne give en forestilling om.

Og der melder sig da den samtidige tyske salme igen og igen, ligesom det rytmiske og melodimæssige område netop ses at have ydet meget: Således vil der her være tale om emnemæssigt, passagemæssigt, strukturelt eller stemmningsmæssigt fællesskab, foruden om fælles brug af markante udtryk etc; hvis der ikke ligefrem er tale om forlæg, som er af vital betydning for den pågældende Gerhardtsalme.

Men det betyder igen en ny forskningssituation: Dels fordi der nu kan stilles anderledes skarpt på spørgsmålet om baggrund og kontekst. Og dels fordi det ud fra denne sammenhæng som langthen synes at være bærende, i højere grad skulle være muligt at foretage en skarptegning m.h.t. det for Gerhardt karakteristiske.

Efter således med kap. III (i forbindelse med en praktisk arbejdssituation) at have introduceret en måde at arbejde med salmer på, som i højere grad end ellers set gjorde alvor af digtets/salmens rytmiske eller musikalske side som en vej til erkendelse af salmernes kontekst i snævrere forstand, følger nu med det mere retrospektive kapitel "Nogle litteraturhistoriske overvejelser" en prøvelse af bæredygtigheden af det i kap. III fremførte (og hvor et navn som Johann Heermann var stadigt tilbagevendende, ligesom der skulle foreligge påvirkninger fra Opitz, Fleming, Buchner og Rist - berlinerdigteren Michael Schirmer, og königsbergere som Werner, Weissel og Dach ikke at forglemme). Hvormed vi stilles over for overvejelsen af digterens faktiske muligheder, hans udviklingsgang og færden i tid og rum. Hvorom vi ikke ved meget.

Og her søges da fastlagt en terminus a quo for den Gerhardtske produktion; hvorefter denne ses at være i gang i Berlin fra henimod midten af 1640'erne. Men hermed melder sig det inden for Gerhardtlitteraturen tilbagevendende spørgsmål om wittenbergtidens, specielt Buchners betydning for Gerhardt; og hvor der meget sandsynligt er tale især om formidling af arven fra Opitz - samtidig med at intet ellers tyder på, at det skulle være Wittenberg, der har givet de afgørende digteriske impulser.

Imidlertid ser vi os med Gerhardts tidligst kendte tyske lejlighedsdigt - fra eftersommeren 1643 - anbragt i en kulturelt åben kreds af berlinergejstlige, humanister (deriblandt Schirmer) og højere embedsmænd.

Og der viser det sig for det første, at de moderne kunstneriske strømninger langtfra er ukendte i Berlin på dette tidspunkt. Hvortil kommer de politisk-kulturelle relationer Brandenburg og Preussen imellem, og med Brandenburg som den modtagende part; og hvor Gerhardt i et andet lejlighedsdigt - fra 1644 - karakteristisk nok optræder i selskab med königsbergerne Dach, Behm og Thilo.

Men hermed bliver hans afhængighed til forskellig side meget forståelig; hvilket også gælder den gennemgående og undertiden ganske udprægede afhængighed af den for

den tyske salmeudvikling i virkeligheden så afgørende Johann Heermann (en afhængighed som det er nærliggende at sætte i forbindelse med Johann Crügers rolle som formidler af den Heermannske salmeskat). Og det så meget mere som Heermann - modsat traditionel hymnologi - i teori som i praksis viser sig åben over for de nye kunstneriske strømninger: idet god kunst ikke hæmmer, men fremmer "Andacht und Gottseligkeit". En betragtningsmåde som Gerhardt fuldt ud kan tilslutte sig. Hvortil kommer bevidstheden om det tyske sprogs værdighed og muligheder.

Men det betyder igen, at forsøget (kap. III) på at få kastet lys over salmernes kontekst naturligt lader sig samordne med de her anstillede overvejelser af literaturhistorisk/-teoretisk karakter (jfr. også ekskursen omkring emnet kristen litteraturteori).

Efter kap. III's pejlinger i retning af Gerhardtsalmernes kontekst (hvortil sluttede sig kap. IV med dets mere historisk bestemte overvejelser), drejer det sig nu med det V. kapitel om selve "Den komparative betragtningsmåde". Et i betragtning af Gerhardts mange bibelske gengivelser ejendommeligt forsømt område til forståelse af digterens egenart. Og et område som melder sig med ikke ringere kraft, når det drejer sig om de efter almindelig terminologi originale salmer.

Og her ligger det nu lige for at søge Gerhardts tidligere behandlede aftensalme udnyttet i denne nye sammenhæng; og - inden for spektret af mulige påvirkninger og forlæg - gøre det specielt i forbindelse med den Heermannske Sterbelied, som i så høj grad lod sig spore bag Gerhardts digt.

Hvilket også på dette sted sker ud fra en praktisk arbejdssituation: Hvor Gerhardts aftensalme viser sig dybt forskellig fra det nok så dystre Heermannforlæg, idet beskærmelsestanken slår kraftigt igennem - lige fra den blide og fredfyldte (af Dach prægede) naturindgang; over de forskellige emblematiske motiver i de følgende strofer; og mest udpræget i salmens sidste strofer. Hvad der igen betyder en fremhævelse, ikke af "das in seinen Liedern sich äussernde Naturgefühl"/indslagene fra tidens kunstlyrik, eller af konstateringen af en forbindelse med "meditationstraditionen" (så berettigede disse erkendelser end er), men netop af det motiv, der kom så stærkt til udtryk på baggrund af Heermanns salme; ja at det er spørgsmålet om digterens kristendomsforståelse, som herigennem åbner sig for os. Og hvor man i øvrigt i aftensalmens pendent, morgensalmen Wach auf, mein Herz, und singe kan gøre nogle hermed parallelle iagttagelser. - En understregning af vigtigheden af kombination de forskellige komparative analyser imellem. Og igen et vidnesbyrd om en prægende originalitet (en problematik som søges nærmere reflekteret i ekskursen til dette kapitel).

Så følger med kap. VI -"Nogle teologi- og fromhedshistoriske klargøringer" - igen en art tilbageblik med henblik på det netop fremførte, idet det drejer sig om forsøget på en nyorientering og præcisering m.h.t. den sammenhæng, hvori Gerhardsalmerne er indfældet. Hvilket blandt andet sker under inddragelse af salmerne selv.

Og hvor der ellers ofte har forekommet at være en afgrund mellem tidens konfessionelt så bundne teologi (Calov) og den på praksis anlagte fromhed (Arndt) - hvilket for Gerhardts vedkommende førte til nogle mindre heldige rubriceringer -, søges nu områderne først og fremmest anskuet i deres indbyrdes afhængighed. Et synspunkt som (formuleret af Hans Emil Weber: luthersk skolastik og "rekatholisering" som to sider af samme sag) synes at have meget for sig, idet det kommer anderledes til rette med stoffet, end om positionen tages f. eks. i forbindelse med en tidligere forskningsepokes begreb om "det barokke".

Og her er det mindst interessante ikke den brydningsfase og de modificeringer, som bliver det overtagne til del, og som medfører en art kirkelig afbalancering. Hviket eksemplificeres ud fra den nyeste Arndtforskning; samt, inden for salmeområdet, i forbindelse med et arbejde om Johann Heermanns forhold til sine kilder.

Dvs. at Gerhardt gengiver de pseudobernhardinske passionssalver eller meditationer fra Arndts Paradiesgärtlein, gør ham ikke til reformortodoks i snævrere forstand. Tværtimod lægger man mærke til nogle afgjort lutherske prægninger; ligesom der over hans Arndtgengivelser hviler en lysere tone, og vi møder udtryk, der leder tanken hen på forsynssalmernes terminologi. Hvortil kommer de mange, omend oftest oversete gammeltestamentlige gendigtninger; og med Ergebung og Gottvertrauen som de store temaer.

Men også her synes "der rationale Geist der Orthodoxie" (Weber) mærkbar, for så vidt billedet af Gud, både i bodssammenhængene som og det drejer sig om forsynstroen, kan forekomme temmelig entydigt eller forudsigeligt.

Og i forbindelse med en undersøgelse af den ældre og forudliggende Trost- og Vertrauenslied ser der nu ikke ud til at være meget her at hente med henblik på den Gerhardtske forsynssalme: med dens fuldkomne afklarethed (som var det hele set fra oven) og dens indsigt i Guds planer, og hvor det gælder at holde stand og bestå prøven; hvilket udfoldes under brug af en karakteristisk terminologi.

Men her er det umuligt ikke at bemærke den kraftige nystoiske indflydelse i tiden, og med Opitz som en af de stor formidlere; og hvor der er tale om en kristen holdning og forsynstro af en ganske bestemt farvning - således som den f. eks. kommer til udtryk hos Flemming, Neumark og Dach (ang. königsbergerne og Gerhardt se ekskurs til dette kapitel).

Det betyder imidlertid ikke, at Gerhardt ikke skulle befinde sig inden for det normale dogmatiske spekter. Men på salmeområdet - og salmer her forstået som sjælesørgeriske udtryk, trøstelitteratur etc. - synes kristeligt-stoiske prægninger og terminologier (som i øvrigt befinder sig et stykke fra den arndtske asketik) temmelig problemløst at kunne forbindes med de normale dogmatiske anskuelser (König). Hvad der *vel* synes at gøre Gerhardt til initierende eller med-initierende på forsynssalmens område, hvor han udpræget yder en indsats i en samtids-kontekst; men ikke gør ham til "stoiker" i mere udtalt forstand: så sandt han i og med de forskellige nedslag af tidens filosofiske eklekticisme i udpræget grad forstår sig selv som kristen digter og ortodoks teolog.

Hvorpå følger det relativt vanskelige forsøg på at tegne et billede af Gerhardts wittenbergstudieår. Men hvor i hvert fald den aristoteliske skolemetafysik har været godt repræsenteret; med konsekvenser for tidens dogmatikere, og vel også for dens salmedigtere (billedet af Gud)? samtidig med at spørgsmålet om Guds væsen og egenskaber naturligvis først og fremmest har været spørgsmål om Gud som den, der i sin handlen definerer sig selv. Og her har der frem for alt været tale om en udfoldelse af konkordieteologien (højest i rang efter Luther står således Chemnitz). Foruden at der naturligvis har været reflekteret på nyere emner (som f. eks. de kristologiske mellemværender eller spørgsmålet om teologiens metode), ligesom en teolog som Johann Gerhard har været læst i Wittenberg. Hvortil er kommet hele rækken af praktiske teologer, evangeliske såvel som katholske.

Hvormed vi er tilbage ved kapitlets udgangsposition med betoningen af de immanente udviklingslinier eller tilknytningspunkter inden for lutherdommen selv. Hvortil kom neutraliserings/kristianiseringssprocessen m.h.t. det overtagne.

(Det skal tilføjes, at referatets form ikke er dækkende m.h.t. kapitlets mange præciseringer ud fra Gerhardts salmer; ligesom det heller ikke kan omfatte alle de her anlagte vinkler af teologi-, fromheds- eller kulturhistorisk art).

Efter med kap. VI at have løsnet fikseringen på forholdet Bernhard/Arndt-Gerhardt og have lukket op for nye problemstillinger er nu sigtet med kap. VII "Nogle Gerhardtsalmer" et andet: Idet det her drejer sig om at gå tættere på selve salmerne og gøre det under inddragelsen af en kontekst (nærmere bestemt under inddragelse af anden salmedigtning).

Og der skulle det med kap. III stå klart, hvor kompleks den enkelte salme i så henseende kan være; samtidig med at der med kap. V blev givet indtryk af hvordan netop inddragelsen af konteksten var en hjælp i retning af en dybere og bedre

begrundet forståelse m.h.t. digterens besvarelse af modtagne impulser, som overhovedet til spørgsmålet om denne digters prægning og personlige bidrag. Hvilket også kan udtrykkes på den måde, at der her gøres alvor af digtet som et individuelt, kunstnerisk og kristeligt udtryk; eller som noget der frem for alt er skabt af et levende menneske.

Og her synes nu undersøgelsen naturligt at kunne begrænses til alene at omfatte de 18 1647-salmer, idet disse forekommer repræsentative og digteren også her udviser betydelig kunstnerisk modenhed. Hvortil kommer den kraftige indflydelse fra Johann Heermann, som hermed bliver et spændende krystallisationspunkt for udfældningen af det for Gerhardt karakteristiske.

Dvs. vægten ligger i dette kapitel primært på arbejdet med den enkelte salme i dens eget liv (jfr. også indholdsfortegnelsens enkeltrubrikker, hvor noget for salmen karakteristisk er søgt fastholdt); et arbejde som nærværende referatform ikke kan komme til rette med.

Men givetvis er det også på dette grundlag muligt at referere visse fælles træk:

Og her er forholdet da dette, at digteren så langt fra at reproducere den ældre lutherske salme igen og igen lader sig influere af samtidige digtere - schlesiere, nordtyskere og königsbergere; blandt hvilke navnlig indflydelsen fra Johann Heermann er frapperende.

Imidlertid forholder Gerhardt sig i overordentlig høj grad styrende i forhold til sine forlæg, idet der - fra salme til salme - tydeligvis er tale om en selvstændigt arbejdende kunstner og teolog.

Og her fremstår da beskærmelsesmotivet som noget nær det Gerhardtske grundmotiv, genkendeligt i forskelligtartede sammenhænge; jfr. også det tillidsfulde "Vater", og de tilbagevendende billeder af Guds "Hand" og "Schoss".

Og går der nu ikke en lige linie hertil, fra de ligeledes centralt stående salmer omkring Kristi gerning? Hvor det kommer til en række genuint lutherske markeringer, og Kristus frem for alt tegnes som den, der satte sig selv ind; ja tegnes i billedet af helten, eller som bærende træk af Guds majestæt. Hvilket synes at angive en bro mellem kristologi og forsynstro, eller mellem forsynstro og kristologi. Medens Heermann karakteristisk nok, med forestillingen om Christus patiens, knap får skabt en egentlig forsynssalme.

Så lægger man inden for et par andre salmegrupper mærke til, hvordan bodsfromhed og forsynstro i høj grad løber parallelt, idet der foruden et tydeligt evangelisk engagement gør sig forestillinger gældende i retning af hvad Gud "plejer"; og med menneskets bod eller tålmodige venten som sit nødvendige korrelat. I øvrigt

forekommer i disse sammenhænge Salmistens uro eller Heermanns angst afstrejfet og afløst af en egen form for "urokkethed".

Men herfra er der knap så langt til de mere visdomsprægede salmer med deres betragtning af Gud som menneskets "Hort" og "højeste gode"; og hvor desuden tanken om beskærmelsen eller forsynet slår igennem. Og i forbindelse hermed forstår man også den mere "passive" etik samt de forskellige overvejelser angående affekterne og de forskellige dyder.

En egentlig Vorsehungssalme byder 1647-salmerne da også på; og med Ergebung som et karakteristisk hovedord.

Men stadig er det primære den enkelte salme. Og dén er det, som ifølge "En afsluttende kommentar" også i dag må være til teologisk og kirkelig overvejelse.

Småstykker:

POUL RØNNOV

Om det kgl. Vajsenhus's privilegium på udgivelse af salmebogen

På salmebogsmødet mandag den 12. august 1996 på Liselund blev der rejst spørgsmål om karakteren af og berettigelsen af Det kgl. Vajsenhus's privilegium på udgivelse af salmebogen.

I den anledning kan jeg oplyse følgende:

Det kgl. Vajsenhus blev stiftet den 21. juli 1727 af Frederik den IV.

Ved kgl. resolution af 6. maj 1740 fik Vajsenhuset privilegium på at trykke danske bibler. I 1886 blev denne ret bortforpagtet til Det danske Bibelselskab (oprettet 1814).

Den tidligere formand for Bibelselskabet, dommer Niels Ehrenreich, har over for mig telefonisk oplyst, at det i dag reelt er Bibelselskabet, der har privilegiet.

Ved kgl. resolution af 17. maj 1778 fik Vajsenhuset privilegium på at forlægge og trykke den da nye salmebog, Guldbergs salmebog. Vajsenhuset har også fået forlagsretten til de senere salmebøger, Evangelisk-kristelig Psalmebog 1798, Roskilde Konvents Salmebog 1845, Salmebog for Kirke og Hjem 1899 samt Den danske Salmebog 1953.

Ved skrivelse af 26. februar 1953 har Kirkeministeriet overdraget Vajsenhuset forlagsretten til salmebogen til udgangen af 1975. Ved skrivelse af 26. marts 1976 er forlagsretten forlænget til udgangen af 1995. (Disse oplysninger fremgår af August Roesen, Dansk Kirkeret 1976 s. 62-63) Kirkeministeriet har over for mig telefonisk oplyst, at man efter udløbet af 1995 uden nogen skrivelse til Vajsenhuset har ladet dette privilegium løbe indtil videre. Baggrunden herfor er, at man i ministeriet overvejer, hvorvidt privilegiet er foreneligt med EUs regler om, at store entrepriser skal udbydes i offentlig licitation i hele EU. Trykningen af en ny salmebog bliver jo en virkelig stor entreprise.

Vajsenhusets privilegium hører Enevælden til. Et privilegium kan defineres som en særret for en person eller en kreds af personer, hvorved de undtages fra almindelige retsregler. I det 19. og 20. århundrede har den politiske udvikling bevirket, at de fleste privilegier er forsvundet. Gamle privilegier kan dog stadig opretholdes. Det fremgår af grundlovens §25: "Kongen meddeler dels umiddelbart, dels gennem vedkommende

regeringsmyndigheder sådanne bevillinger og undtagelser fra lovene, som enten ifølge de før 5. juni 1849 gældende regler er i brug, eller hvortil hjemmel indeholdes i en siden den tid udgiven lov."

I Forfatningskommissionens betænkning 1953 s. 32 siges lakonisk om denne bestemmelse; at "paragraffen svarer til den gældende grundlovs §27." Nogen ændring har altså ikke været overvejet.

Om det økonomiske mellemværende mellem Vajsenhuset og Bibelselskabet

Dommer Ehrenreich har over for mig oplyst, at Bibelselskabet som lønarbejde trykker salmebogen mod betaling fra Vajsenhuset. Bibelselskabet yder desuden et vist årligt tilskud til Vajsenhusets drift.

Hvis man eksempelvis kaster et blik i Bibelselskabets regnskab for 1989, som jeg tilfældigvis er i besiddelse af, viser dette, at selskabets forlag har haft en omsætning på 6.495.054 kr. og et udbytte på 968.437 kr. Der fremgår ikke af regnskabet noget om, hvilken andel salmebogen har i omsætning og udbytte. Det fremgår heller ikke, at der ydes bidrag til Vajsenhuset, men der er en post "Ydede bidrag", hvoraf størstedelen er til internationale opgaver, medens 50.500 kr. kaldes "Øvrige bidrag."

Bibelselskabets væsentligste indtægter er "Indsamlede gaver" med 3.272.351 kr., "Gaver iøvrigt" med 2.111.456 kr. og "Tilskud" med 3.500.000 kr., heraf fra Kirkeministeriet 1.500.000 kr. "Til bibeloversættelse" og 1.500.000 kr. "Til russiske bibler."

Kilder:

Chr. Ottesen: Det kgl. Vajsenhus gennem 250 år, 1927.
Det kgl. Vajsenhus, 250 års Jubilæum, v. Viktor Thomas, 1977.
August Roesen, Dansk Kirkeret, 3. udg. 1976.

Åbent brev til kirkeminister Birte Weiss

Deltagerne i sommerens Liselundmøde har sammen med repræsentanter for Kirkeligt Samfund af 1898 og Foreningen af grundtvigske Valg- og Frimenigheder mandag d. 12. august 1996 drøftet planerne om indførelse af en ny dansk salmebog. I den anledning har mødet besluttet at offentliggøre følgende udtalelse:

Ligesom der før autorisationen af D.D.S. af 1953 blev udgivet en prøvesalmebog i overensstemmelse med dansk tradition siden 1850, og ligesom der før autorisationen af den nye bibeloversættelse af 1992 blev udgivet prøveoversættelser, bør den nuværende salmebogskommissions oplæg udsendes til brede kredse forinden der sker autorisation. Dels fordi nye salmer herved gennem længere tid kan afprøves og indsynges i menighederne, og dels fordi man herved kan få en bred og grundig offentlig drøftelse af lødigheden af de enkelte nye salmeforslag. Vi går således ud fra, at der udsendes en *prøvesalmebog*.

En salmes værdi ligger som bekendt i dens slidbarhed. Dette forudsætter en længere prøvetid, hvorved man undgår at komme i den situation, at underlødige salmer optages i en kommende salmebog, eller værdifulde salmer udelades. En yderligere grund til, at perioden for prøvesalmebogens anvendelse bør være af længere varighed er, at der i forsøgsperioden kan tages hensyn til behovet for salmer, nye og gamle, der kan modsvare de gammeltestamentlige læsninger, som den nye gudstjenesteordning af 12. juni 1992 har indført.

Hvis ikke der forud for den kommende autorisering af salmebogen foregår en dybtgående, omfattende og kvalificeret drøftelse af indholdet, kan man risikere, at man ikke får optaget et værdifuldt, fyldigt udvalg af nye og gamle salmer, med en katastrofal sænkning af salmebogsniveauet til følge.

Liselund, d. 12. august 1996

Jens Ole Henriksen form. for Kristeligt Samfund af 1898	Tage Liengaard form. for Foreningen af Grundtvigske Valg- og Frimenigheder	Herluf Eriksen - Vagn Kvist Liselundfondets bestyrelse

I forlængelse af ovenstående anmoder vi høfligst Kirkeministeren om til sin tid at foranstalte udgivelse af en prøvesalmebog.
Med venlig hilsen

Herluf Eriksen

Til salmebogskommissionen

v. formanden Biskop Erik Norman Svendsen

Kære Erik Norman Svendsen.
Hoslagt sendes kopi af skrivelse til Kirkeministeren, hvori vi opfordrer kirkeministeren til, når salmebogskommissionens arbejde er afsluttet, at udsende en prøvesalmebog til brede kredse, forinden der sker autorisation.

I denne sammenhæng skal man herved anmode salmebogskommissionen om at støtte udgivelsen af en prøvesalmebog under henvisning til de i skrivelsen anførte argumenter.

Med venlig hilsen

Herluf Eriksen

Drengevidenskabelighed

Nyborg Provsti den 18. juni 1996

Kære Jens Lyster
Da jeg modtog det sidste fjollede nummer af Hymnologiske Meddelelser besluttede jeg mig for at frasige mig bladet. Men lad mig nu i eftertankens stund høre et par ord fra dig.

Jeg har før reageret, når de drengevidenskabelige indfald overtager holdning og gehalt, når en redaktion i stedet for at give udtryk for sin holdning forfalder til ufolkelighedens kryds og bolle pjank. Sig dog til disse idiotiske svenskere, at dansk folkelighed er af en anden karat!

Et par seminarister var en tid praktikanter her på skolen. De talte ikke med folk, ikke et ord, og slet ikke med præsten. De sendte spørgeskemaer ud i sognet som led i "en videnskabelig undersøgelse". De fik eet svar, som jeg hermed stiller til rådighed og som er mit: Hvad Fanden rager det Jer! En folkereligiøs spørgerunde forstår sig. Om kirkegang og tro og foldede hænder.

Jørgen I. Jensen har ellers et udmærket sted i sin fjerne kirke, hvor præsten begynder at fritte: Hvorfor vil I have barnet døbt? Jeg erindrer, at han giver

nogenlunde ovenfor anførte svar. Hvordan i alverden går det dog til, at en skare af - så vidt ses - rimeligt hæderlige præster og teologer finder på slige drengestreger? Hvis I vil spille Ludo eller Sænke Slagskibe, så gør det dog i Guds navn uden at bruge 175 gode sider i et ellers velredigeret Tidsskrift. Hvordan opstår sådan foragt og despekt for eget anliggende?

I disse tider ses det overalt. Er en forklaring mulig eller er det blot et bevidstløst flop?

Venlig hilsen

Niels Carl Lilleør

NB. Jeg vil finde det ganske udmærket, om mit brev offentliggøres i Hymnologiske Meddelelser med dit svar.

Redaktørens svar

Siden engang i 1989 har dette tidsskrift været organ for både Salmehistorisk Selskab og Nordisk Institut for Hymnologi. Det har ikke undgået at sætte sit præg på tidsskriftet - og vel ikke altid kun til det ringere. En gennembladning af de efterfølgende årgange vil vise en nydelig buket af pæne bidrag fra de øvrige nordiske lande. Sådan var det også før 1989, da Salmehistorisk Selskab var ene om at udgive tidsskriftet, men nu er det nævnte institut for hymnologi altså medansvarlig. Det betyder imidlertid ikke, at den traditionelle salmehistoriske forskning derved har fået mindre plads end før, for vi har ladet tidsskriftet vokse til at omfatte mere end de 160-200 sider, som vi altid har stillet vore læsere i udsigt. Så den religionssociologiske undersøgelse, der fyldte denne årgangs nr. 2, må opfattes som overskydende gode gerninger - eller onde gerninger, om Lilleør vil. Det er nu en tilsnigelse, når nr. 2 anklages for at have spildt 175 gode tryksider. Dette tal nås kun ved at medregne de 74 sider i nr. 1. Jeg kan love vore læsere, at denne årgang, når vi fratrækker nr. 2, vil omfatte de sædvanlige henved 200 sider med det sædvanlige brogede indhold, som kendetegner dette tidsskrift. Der vil være noget for enhver smag, også for den gode!

Religionssociologiske undersøgelser er heller ikke min livret, og jeg ville derfor aldrig selv bruge min kostbare tid på at besvare de 32 spørgsmål, som undersøgelsen

omfatter. Det vil provst Lilleør og 80 % af de adspurgte heller ikke. Så derfor kan man med en vis ret spørge om, hvad en sådan undersøgelse i grunden er værd? Hvad er det for mennesketyper, der finder interesse i at svare på 32 spørgsmål, som professionelle udspørgere trænger sig ind på sagesløse mennesker med? Hvilken afgrund af ensomhed og kedsomhed og manglende selvværd og surrogatssøgende tidsfordriv hos det nordiske menneske af i dag afsløres ikke gennem denne undersøgelse, som således alligevel bliver interessant for så vidt som nogen overhovedet gider bruge tid på den!

Men selv blandt disse marginaliserede nordiske skæbner, der liver op, når en opinionsmåler foregiver at interessere sig for deres meninger, er der en forbavsende stor procentdel (iflg. skema 22 ialt 78%), der ejer en salmebog. Det må da undre også provst Lilleør, at man kan eje en salmebog og alligevel have et så fattigt åndeligt univers, at man gider tage til takke med en religionssociologs åndløse udfritten i stedet for at bruge tiden til fordybelse i salmebogen. Og så bliver næste spørgsmål, om den salmebog, som religionssociologens sagesløse offer er ejer af, måske slet ikke er værd at fordybe sig i? Bliver det da ikke det land med det laveste antal returnerede spørgeskemaer, der må antages at have den bedste salmebog? Måske kan svaret aflæses i oversigten på side 92.

Tiden vil vise, hvilke landvindinger for forskningen og måske endda for kirken der kommer ud af dette nordiske rundspørge. Selv finder jeg, at spørgsmål 28 og 29 og 31 er ganske fornuftige, og jeg har med en vis interesse noteret mig, at 55% af de marginaliserede skæbner uden forbehold synes, at børnene bør lære salmer i folkeskolen.

Undersøgelsen rummer ikke spørgsmålet "Bør præster lære deres konfirmander salmevers udenad?". Et sådant spørgsmål betragtes nok på forhånd som helt utidssvarende. Når jeg i kollegiale sammenhæng kommer for skade at røbe, at mine konfirmander har et salmevers for til hver time, vil jeg skønne, at der hos ca. 8% af kollegerne anes en misbilligende hovedrysten, medens 37% smiler overbærende og 19% - heraf 67% kvinder, hvoraf 88% er født efter 1945 - er ved at flække af grin. Det hindrer mig dog ikke i at fortsætte min undervisning ret uanfægtet i håb om, at mit gode eksempel ad åre vil have en afsmittende virkning.

For nogle år siden foretog Kristeligt Dagblad en undersøgelse af sine læseres favoritsalmer. Resultatet blev en top-ti-liste med Jakob Knudsens "Se, nu stiger solen af havets skød" som ubestridt nr. 1. Det blev den direkte anledning til, at jeg lavede en dybtgående analyse af denne salme. Analysen findes trykt i festskriftet "Hanegal og Morgensang. Afhandlinger tilegnet Andreas Dahlerup Koch den 11. august 1991" og dernæst - bearbejdet - i Teologisk Forum 10/91 (Tillæg til Kristeligt Dagblad mandag

den 21. oktober 1991). Skulle provst Lilleør og andre have udbytte af denne analyse, er det hermed bevist, at der godt alligevel kan komme noget fornuftigt ud af en religionssociologisk undersøgelse. Hermed være Niels Carl Lilleørs og andres opmærksomhed henledt på, hvilke muligheder det nordiske rundspørges punkt 31 rummer: Er der nogle salmer, som du holder specielt af? I så fald hvilke?

Med venlig hilsen

Jens Lyster

Rettelser

I nr. 1 af indeværende årgang har der indsneget sig flere dumme fejl, som jeg beder om syndsforladelse for.

I indholdsfortegnelsen mangler den indledende lykønskning "Anders Frostenson 90 år den 23. april 1996" (side 3). I samme indholdsfortegnelse er mellem forfatterne Günter Weitling og Flemming Lundgreen-Nielsen en ganske umotiveret linie på svensk, der bedes slettet.

På side 1 bedes taktnummereringen foran hvert nodesystem slettet.

Side 16 lin. 14 skulle det have været nelliker og ikke liljer, der anbragtes i geværpiberne.

Side 45 lin. 5 er Salmer på dansk og tysk "udgivet af de danske præster...". Side 50 lin. 14 er titlen på Boyes salme "Tief sinkt das Jahr in seinem Gang" og side 51 er lin. 5-8 ved en fejl blevet sat med fede typer. Side 53 lin. 20 skal årstallet 1750 ændres til 1570 og på samme side lin. 31 skal det første punktum være et komma.

J.L.

Redaktionelt

I december 1995 udskrev Kulturbyprojektet *96 Kirker - Den Menneskelige Stemme* en salmekonkurrence, hvortil der indkom 362 bidrag. Dommerpanelet udvalgte to digte til præmiering. Det ene af disse var *Gav mig på vej for at møde dig, Herre*, forfattet af Poul Feldvoss. Til denne tekst blev der siden udpeget to vindermelodier, hvoraf vi bringer

Børge Henrik Colbergs sammen med vinderteksten. Samme komponist har reageret på Margrethe Østergaards efterlysning af melodi til Carsten Hauchs *O Herre, jeg vil gå, hvorhen du kalder* i Hymn. Medd. 1996 s. 71f og tillige leveret en ny melodi til Johannes Johansens *Nåden er din dagligdag*, som vi i årg. 1983 s. 65 bragte med anden melodi. Endelig har Johannes Jensen leveret en ny oversættelse af *Veni redemptor gentium* med titlen *Frelser! Kom med glædens bud*, der foruden til den aftrykte melodi (*Op dog, Sion*, Koralbogen nr. 352) kan synges som *Tak og ære være Gud* (Koralbogen nr. 398).

Benedikt Otzen har gjort arkivstudier på Det kongelige Bibliotek og fundet interessant nyt om tilblivelsen af *Vor Gud han er så fast en borg*. Endnu engang kommer Carsten Hauch ind i billedet. For redaktionen er det glædeligt, at vi i tidsskriftets jubilæumsårgang kan bringe en gedigen primærundersøgelse af Luthers kendteste salme i dansk tradition. Det var professor Niels Knud Andersens velbesøgte øvelser over reformationstidens og ortodoksiens salmer fra midten af 1960'erne, der inspirerede til stiftelsen af Salmehistorisk Selskab og senere også til fremkomsten af Hymnologiske Meddelelser i 1971.

Den 22. november ville Niels Knud Andersen være fyldt 80 år. Vi har valgt at markere dagen ved at aftrykke et lempeligt bearbejdet manuskript, som kort efter professor Andersens død i 1988 blev overdraget undertegnede af fru Emmy Andersen. Det drejer sig om en forelæsning over reformationens salmer i dansk tradition, som jeg og en række andre præster hørte ved et seminar på Præstehøjskolen i Løgumkloster i 1986. Indholdet af denne forelæsning må være ganske aktuelt for den siddende salmebogskommission, idet Niels Knud Andersen gør opmærksom på en række gode Luthersalmer, hvoraf flere blev optaget i de private salmebogsforslag i 1940'erne og i prøvesalmebogen 1951 for så alligevel at blive vraget i DDS 1953. Salmebogskommissionen slipper ikke for at tage stilling til, om hidtil vragede salmer fra reformatorens hånd skal lukkes ind i den næste salmebog, evt. i nye oversættelser: "Det ville sikkert være en god idé at bede en moderne digter om at gendigte nogle udvalgte gamle salmer på nutidsdansk", siger Niels Knud Andersen.

Poul Dam har gjort sig tanker om, hvordan naturbillederne har det i den danske salmetradition, og hvad der sker, når disse billeder søges overført til vore nabolandes salmebøger. Lignende problemer opstår naturligvis, når f.eks. salmer med svensk natur omplantes til dansk.

Lisbet Foss var en af dem, der fra første færd var med - som kandidatstipendiat og universitetsadjunkt - i den blomstrende salmeforskning ved Københavns Universitet i 1960'erne. En frugt af dette arbejde er den netop udgivne bog om Paul Gerhardts salmer, hvoráf vi gengiver det danske resumé.

Endelig rummer dette nummer en række små bidrag, der berører aktuelle danske forhold såsom det anakronistiske Vajsenhusprivilegium og det yderst berettigede ønske om en prøvesalmebog inden autorisationen af en ny dansk salmebog.

Det er en forglemmelse, at vi ikke tidligere har budt velkommen til organisten og kantoren ved Grundtvigskirken i København, Thomas Viggo Pedersen, der har været med i redaktionen fra årets begyndelse. Vi glæder os til et fortsat frugtbart samarbejde med vor nye kirkemusikalske medarbejder.

Det 4. nummer af denne årgang skulle gerne udkomme inden årets udgang og vil rumme et udførligt indeks over alle tidsskriftets 25 årgange.

Jens Lyster

FORFATTERNES ADRESSE

Børge Henrik Colberg, Nørreport 15, DK-5900 Rudkøbing.

Fhv. højskoleforstander og MF Poul Dam, Sortedam Dossering 29,
DK-2200 København N.

Biskop Herluf Eriksen, Hørhavevej 64 F, DK-8270 Højbjerg.

Lærer Poul Feldvoss, Pyrus Alle 25, DK-2770 Kastrup.

Sognepræst ph. d. Lisbet Foss, Kronprinsessegade 46 C, 3. sal,
DK-1306 København K.

Socialpædagog Johannes Jensen, Tovskovvej 43, Mølby, DK-6560 Sommersted.

Provst Niels Carl Lilleør, Præstevænget 5, DK-5871 Frørup.

Sognepræst Jens Lyster, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg.

Pastor Johannes Møllehave, Flat 5 Kings Cliff, 4 third Avenue, Howe,
East Sussex, BN3 2PD, England.

Professor dr. theol. Benedikt Otzen, Haslevangsvej 36, DK-8210 Århus V.

Fhv. landsdommer Poul Rønnov: Houlkærshøjen 5, DK-8800 Viborg.

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Professor, fil.dr. Folke Bohlin
Galjevångsv. 15, S-224 65 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 30 70.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Forskningslektor, ph.d. Nils Holger Petersen,
Mimersgade 56, 1.tv., DK-2200 København N. Tlf. 31 85 41 21

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, fil.dr. Folke Bohlin, formand
Galjevångsv. 15, S-224 65 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 30 70.

Professor, teol.dr. Gustav Björkstrand,
Eriksgatan 5 D 102, SF-20110 Åbo, Finland. Tlf. 921 32 46 59

Forlagsredaktør, cand.theol. Åge Haavik,
Markalléen 33, N-1320 Stabek. Norge. Tlf. 67 53 91 54.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.,

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Steffen Arndal, Peter Balslev-Clausen, Vagner Lund (redaktionssekretær),
Jens Lyster (ansvarshavende), Nils Holger Petersen og Torben Schousboe.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter